

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
Освітній рівень

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Галузь знань – 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність – 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма – «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Назва освітньої програми

Спеціалізація – «Соціальна педагогіка»

Назва спеціалізації

Номер залікової книжки

Виконав: здобувач II курсу, група СРзм-22-1 _____

Підпис

Дмитро Гвоздій

Ініціали, прізвище

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент _____

Підпис

Наталія Синюк

Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

д-р пед. наук, професор _____

Підпис

Юрій Бриндіков

Ініціали, прізвище

_____ 2023 р.

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

Освітній рівень другий (магістерський)

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Спеціалізація Соціальна педагогіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувач кафедри соціальної
роботи і соціальної педагогіки
проф. Юрій БРИНДІКОВ

_____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Дмитро ГВОЗДІЙ

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Організація діяльності соціальних працівників щодо профілактики домашнього насильства»

Керівник кваліфікаційної роботи: Синюк Н.В. кандидат педагогічних наук, доцент.

Затверджено наказом ректора університету від 15 серпня 2023 р. № 30

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 грудня 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження, аналітичні дані діяльності Хмельницького обласного центру соціально-психологічної допомоги щодо протидії домашньому насильству. Розроблено програму і науково-практичні рекомендації щодо профілактики домашнього насильства в умовах центрів соціально-психологічної допомоги.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми організації профілактики домашнього насильства, висновки до розділу; розділ 2. Експериментальне вивчення форм та методів соціальної роботи з організації профілактики домашнього насильства в Хмельницькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги; висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)

АНОТАЦІЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Тема дипломної роботи «Організація діяльності соціальних працівників щодо профілактики домашнього насильства»

Студент Гвоздїй Д. І.

Керівник Синюк Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент

Дипломна робота включає 74 сторінки, 1 таблицю, 2 рисунки, перелік джерел посилання складає 56 найменувань, 4 додатки.

Ключові слова: домашнє насильство, кривдник, жертва насильства в сім'ї, схильність до насильства, профілактика домашнього насильства.

Об'єктом дослідження є профілактика домашнього насильства.

Предметом дослідження є форми та методи соціальної роботи з профілактики домашнього насильства.

За результатами дослідження розроблено програму і науково-практичні рекомендації для фахівців соціономічного профілю щодо превентивної роботи з профілактики домашнього насильства.

Одержані результати можуть бути використані в роботі соціальних педагогів та соціальних працівників з людьми, схильними до насильства в сім'ї, а також в цілях профілактики сімейного насильства.

Випускник _____ Гвоздїй Д. І.

Дата подання дипломної роботи до захисту _____ 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	9
1.1 Аналіз проблеми домашнього насильства та організації його профілактики	9
1.2 Причини та фактори виникнення схильності до домашнього насильства.....	17
1.3 Організація роботи з попередження домашнього насильства в Україні	23
Висновки до розділу	32
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ ОБЛАСНОМУ ЦЕНТРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	34
2.1 Емпіричне вивчення форм та методів організації профілактики домашнього насильства в Хмельницькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги як умова її профілактики.....	34
2.2 Розробка програми профілактики домашнього насильства в умовах Хмельницького обласного центра соціально-психологічної допомоги	48
2.3 Науково-практичні рекомендації соціальним працівникам щодо профілактики домашнього насильства в умовах центрів соціально-психологічної допомоги	53
Висновки до розділу	55
ВИСНОВКИ	57
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	58
ДОДАТКИ.....	65
ДОДАТОК А	65
ДОДАТОК Б.....	68
ДОДАТОК В	71
ДОДАТОК Г	73

ВСТУП

На тлі збройної агресії в Україні насильство у сім'ї постає загрозливою соціальною проблемою. Тему сімейного насильства раніше могли замовчувати на рівні держави, вважаючи, що це проблема окремо взятої родини. Але вже певний час українські й міжнародні правозахисники, психологи, соціальні працівники та фахівці соціономічної сфери вживають заходів щодо протидії цьому негативному явищу. В законодавстві України у сфері попередження та протидії насильству в сім'ї взято за основу міжнародні стандарти подолання домашнього насильства. Основою взаємодії соціальних установ та державних органів, які є суб'єктами протидії насильству в сім'ї являється система нормативно-правових актів, а саме: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Сімейний кодекс України та інші закони та підзаконні акти. Також на період до 2025 року діє Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Актуальність проведеного нами дослідження визначається необхідністю своєчасного виявлення чинників, які впливають на прояви домашнього насильства, а також застосування ефективних форм профілактичної діяльності.

Над проблемою домашнього насильства, а також його профілактики працювали такі науковці: Бондаровська В. М., Журавель Т. В., Ю. В. Пилипас, Шаповалова О., Малиновська Т. М., Володіна О. О., Перунова О.С. та ін.

Об'єктом дослідження є організація профілактики домашнього насильства.

Предметом дослідження є форми та методи організації соціальної роботи з профілактики домашнього насильства.

Метою дослідження є здійснення теоретичного аналізу проблеми організації соціальної роботи щодо профілактики насильства в сім'ї, емпіричне вивчення форм та методів організації профілактики домашнього насильства та експериментальна розробка програми профілактики домашнього насильства в Хмельницькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги і науково-практичних рекомендації соціальним працівникам соціальних служб щодо профілактики насильства в сім'ї.

Відповідно до мети дослідження були визначні такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукової літератури з проблеми профілактики насильства в сім'ї.
2. З'ясувати причини та фактори виникнення схильностей до насильства в сім'ї.
3. Емпірично вивчити форми та методи соціальної роботи з профілактики насильства.
4. Розробити програму та науково-практичні рекомендації для соціальних працівників центрів соціальних служб щодо попередження та профілактики насильства в сім'ї.

Методами дослідження були: теоретичні методи (аналіз і систематизація наукових джерел та нормативних документів, порівняння та узагальнення даних) та емпіричні дослідження (методики); методи математичної обробки результатів дослідження (кількісний та якісний аналіз результатів дослідження).

Експериментальною базою дослідження був Хмельницький обласний центр соціально-психологічної допомоги. Четверо фахівців брали участь у дослідженні.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були висвітлені у збірнику наукових праць студентів та викладачів ХНУ Актуальні питання соціальної роботи: надбання, проблеми, перспективи у статті [11]: Гвоздій Д.І., Синюк Н.В. «Організація діяльності щодо профілактики та протидії домашньому насильству на прикладі Хмельницького обласного

центру соціально-психологічної допомоги», а також у доповіді «Організація діяльності у сфері протидії домашньому насильству» на Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Особистість у фокусі соціогуманітарних, педагогічних та психологічних наук» (26-27 жовтня 2023 року, Полтава – Лубни – Миргород).

Практичне значення роботи виявляється в тому, що за результатами дослідження розроблено програму і науково-практичні рекомендації щодо превентивної соціальної роботи з профілактики домашнього насильства.

Одержані результати можуть бути використані в роботі соціальних працівників та фахівців соціономічного профілю в цілях профілактики та попередження насильства в сім'ї.

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (56 найменувань, з них 2 зарубіжних) та 4 додатків на 10 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 74 сторінки, основний зміст викладено на 57 сторінках. Роботу ілюстровано 1 таблицею та 2 рисунками.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1 Аналіз проблеми домашнього насильства та організації його профілактики

У нашій роботі увага буде зосереджена на заходах щодо профілактики та протидії домашньому насильству. Значною мірою саме завдяки соціальним працівникам і лікарям у світі почали виявляти занепокоєння з приводу зростання випадків застосування насильства в сім'ях.

Проблему домашнього насильства вивчали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці різних галузей, а саме: психологи Берковіц Л., Бех І., Захаров О., Менделевич В. та ін., соціальні педагоги Капська А., Зверєва І., Безпалько О. та ін., соціальні працівники Бондаровська В., Моргай Л. та ін., юристи Дудоров О., Хавронюк М., Маник І., Мороз Л., соціологи Беседін А., Бова А., Закірова В. та ін. Насильство сьогодні вивчається в різних аспектах: насильство в сім'ї Журавель Т., Пилипас Ю., Бойко О., Міщик Л., Робертсон Дж. та ін., насильство щодо до жінок та людей похилого віку Перунова О., Моховіков О., Гулаті Г., Брендан Д.К., Шинкаренко О., Валкер Л., Моргай Л. та ін.; насильство над дітьми та підлітками досліджували Левченко К., Трубавіна І. та ін. Методи, організацію та зміст реабілітаційної роботи з жертвами що постраждали від насильства розглядали Моховіков О., Херсонський Б., Онишко Ю. та ін.

Окремі аспекти у сфері попередження домашнього насильства досліджувалися Воррен-Гаш Ш., Бартлі А; Бейлі Дж.; Бова А., Аніщук Н., Вітвицька Т., Журавель Т., Перунова О. та ін. Проблеми фізичного та сексуального насильства увагу приділяли Штраус Л., Лоренс К., Фромм Е., Максименко С., Палмер С. та ін. Володіна О., Капська А., Малиновська Т., Павленок П., Холостова О. та ін. досліджували проблеми, які виникають у

літніх людей, які стають жертвами домашнього насильства. Хоча наукові дослідження у сфері захисту людини від насильницьких дій та злочинів представлені досить широко, але сфера профілактики та захисту від домашнього насильства, ми вважаємо, є недостатньо дослідженою і потребує деякого обґрунтування й уточнення.

Погоджуємось з Володіною, що для припинення насильства держава має створити доступну та спрощену систему допомоги для потенційних постраждалих і для жертв домашнього насильства, а профілактика в цій системі має бути її основною складовою та ключовим елементом. [10]

В Україні діє закон «Про соціальні послуги» де зазначено, що: «...одним із чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини є психічні та поведінкові розлади», а соціальні послуги подано як «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають, а однією з основних засад функціонування системи надання соціальних послуг є її *профілактичний* характер», тобто одним з ключових принципів дії системи соціальних послуг є її акцент на профілактиці [16].

В тому ж Законі до основних соціальних послуг для сімей, дітей та молоді на першому місці стоїть саме соціальна профілактика, а одним із напрямків соціальної підтримки є запобігання негативним явищам та їх подолання [16]. Вважаємо, що домашнє насильство є саме таким негативним явищем і потребує застосування заходів із профілактики та попередження.

Розглянемо основні терміни та визначення, наведені в статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»:

«Домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає

(проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [19].

Кримінальний кодекс України у Статті 126 - 1 визначає так: «*домашнє насильство* – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [18].

Тепер наведемо види домашнього насильства та розкриємо його форми, а саме: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне.

1) Фізичне насильство - це стусани, кусання, штовхання, ляпаси, шмагання, щипання, а також позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі, вбивство, вчинення інших правопорушень, які мають насильницький характер.

2) Психологічне насильство – це словесні погрози (в тому числі і до третіх осіб), образи, приниження, залякування, переслідування, інші дії, що спрямовані на обмеження волевиявлення людини, контроль репродуктивної сфері, якщо такі дії або бездіяльність завдали шкоди психічному здоров'ю особи, викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб або спричинили емоційну невпевненість та нездатність захистити себе.

3) Сексуальне насильство – також є формою домашнього насильства, яке несе будь-які діяння сексуального характеру, які вчиняються до повнолітньої особи без її згоди або до дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, також це може бути примушування до акту сексуального характеру з третьою особою та інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості людини, у тому числі вчинені до дитини або в її присутності.

4) Економічне насильство - включає в себе умисне позбавлення їжі, одягу, житла, іншого майна, документів чи коштів або можливості користуватися ними, також залишення без піклування чи догляду, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з реабілітації чи лікування, заборона працювати або примус до праці, заборона навчатися та інші економічні правопорушення.

В науковій літературі дещо розширено перелік форм домашнього насильства щодо осіб похилого віку: крім чотирьох згаданих категорій (фізичного, психологічного, сексуального та економічного), наводять ще медичне насильство, пасивну зневагу й нехтування. Холостова О. запропонувала до осіб похилого віку таку додану класифікацію насильства: *медичне насильство* – недбалість, несвоєчасність при видачі ліків, навмисне передозування або відмова хворому в отриманні необхідних ліків; *нехтування* – безвідповідальність і невиконання опікуном своїх обов'язків стосовно осіб похилого віку; *пасивне зневажання* – ізоляція осіб похилого віку, залишення їх на самоті, ігнорування; до *активного нехтування* відноситься навмисне позбавлення життєво необхідних речей (їжі, медикаментів, спілкування тощо), або не забезпечення людини з особливими потребами належними відповідними її стану турботою та доглядом [52].

Велике значення для протидії та запобігання домашньому насильству має профілактика, яка спрямовується на те, щоб попередити протиправну, незаконну та аморальну поведінку, а також вчасно виявити негативний вплив на здоров'я та життя людини. Наприклад, у дітей чи осіб похилого віку не завжди є можливість самотійно звернутися за допомогою до відповідних органів Національної поліції чи інших структур, або ж вони не повідомляють про насильство в родині з таких причин, як суспільні або релігійні норми, бояться помсти з боку кривдника, присутня психологічна чи економічна залежність тощо. А внаслідок цього - недостатня поінформованість органів, які надають допомогу у випадках вчинення домашнього насильства. Багато жертв також побоюється психологічних або економічних репресій –

повторення побоїв та втрата доходів. Насильство може не обмежуватись поодинокими випадками й дії кривдника можуть повторитися, набуваючи системного характеру, а те що жертва домашнього насильства вчасно не звертається за допомогою призводить до неможливості в майбутньому притягти кривдника до відповідальності, довести його винуватість за законом.

В наступному підрозділі нашого дослідження ми розкриємо та опишемо як саме в Україні впроваджуються механізми боротьби та протидії домашньому насильству. Але найефективнішим способом запобігання домашньому насильству вважаємо здійснення профілактичних заходів.

Традиційна класифікація профілактичних заходів включає такі її сторони – види, рівні та сфери. Виділяють три види профілактики: первинну, вторинну, третинну; до рівнів відносимо індивідуальний, груповий та масовий, а до сфер профілактики можна віднести професійну, сімейну тощо [41].

Розглянемо наступні види здійснення профілактичних заходів:

Первинна профілактика – це заходи та дії, спрямовані на попередження будь-якого негативного явища або процесу, а також на попередження розвитку та впливу тих чинників, які можуть сприяти виникненню насильства в сім'ї. Вона, передбачає комплексну участь в ній значного кола фахівців: соціальних працівників, педагогів, соціологів, психологів, лікарів. Також тісний зв'язок при первинній профілактиці щодо потенційних жертв та кривдників має бути між тими відповідними уповноваженими структурами, які здійснюють профілактичні заходи, а саме між органами соціального захисту населення, громадськими організаціями, поліцією тощо. А також формування в суспільстві культури чуйності, толерантності, гендерної рівності, поваги до оточуючих.

Наведемо методи і способи первинної профілактики сімейного насильства. Це можуть бути різноманітні інформаційні роз'яснювальні та просвітницькі кампанії, а також освітні програми на різних рівнях: макрорівня

(суспільство, окремих регіон) мікрорівня (окрема соціальна група, громада, сім'я) або на індивідуальному рівні (окрема людина); консультації спеціалістів, як індивідуальні так і групові (сімейні), тренінги (асертивності, комунікативної компетентності, зниження агресії); навчання тим навичкам та формування особистісних якостей, які унеможливають як прояви насильства, так і вбережуть від нього (толерантність, повага до ближніх, здобуття психологічної безпеки, формування навичок щодо самостійного прийняття рішень) та інші заходи.

Для більш ефективної роботи в рамках профілактичних заходів рекомендується міжвідомча співпраця при їх проведенні між правоохоронними органами (охоронні судові приписи, арешт кривдника), соціальними службами та організаціями (гарячі лінії, центри соціально-психологічної допомоги, притулки для жертв та потенційних жертв домашнього насильства), громадських організацій та підвищення обізнаності громади [1].

Окремо можна виділити різноманітні програми з первинної профілактики щодо жорстокого поводження з дітьми, де батьків навчають навичкам догляду за дитиною та її вихованню, які спрямовані на розвиток материнської та батьківської компетентності (вміння задовольняти базові потреби дитини); профілактики насильства щодо жінок та людей похилого віку (виявлення негативних чинників та робота для їх подолання).

Вторинна профілактика – це максимально раннє виявлення насильницьких дій і їх своєчасне припинення. Таким чином, основною метою вторинної профілактики є, з однієї сторони надання допомоги постраждалій від насильства в сім'ї особі, а з іншої – застосування комплексу заходів щодо кривдника. В Україні заходами вторинної профілактики можна вважати застосування Типових програм для кривдників та жертв насилля [47, 48], які ми скорочено представили у додатку А та додатку Б.

Вторинна профілактика проводиться там, де зафіксовані випадки жорстокого поводження з дітьми, жінками та іншими членами сім'ї. Звичайно, це робота з обома сторонами. Передбачається виявлення та надання соціально-психологічної допомоги та підтримки жертві насильства шляхом формування життєвих навичок самозахисту від кривдника, надання інформації про державні та недержавні організації, які працюють в сфері надання допомоги жертвам насильства. Ведеться комплексна робота і з іншою стороною – кривдником. Тут застосовують цілий комплекс заходів різні уповноважені організації і може застосовуватись вищезгадана типова програма для кривдників. Метою цих заходів буде зміна насильницької поведінки, оволодіння знаннями щодо правових наслідків своїх дій, засвоєння знань щодо гендерної рівності, взаємоповаги, сприяння розвитку емоційного інтелекту, ефективної ненасильницької комунікації та ін.

Можливими заходами вторинної профілактики може бути перевірка на домашнє насильство серед пацієнтів медичних закладів, яка допоможе виявити велику кількість людей, які піддавалися домашньому насильству в минулому або в даний час [2].

Під час проведення заходів вторинної профілактики в деяких випадках може виникнути необхідність вилучення дитини (дітей) із родини, якщо шкода від перебування тут буде перевищувати шкоду від переміщення у патронатну на час проведення усіх необхідних запобіжних та профілактичних заходів.

Третинна профілактика – це попередження рецидивів насильства в сім'ї, відновлення, реабілітація жертви насильства та виявлення, усунення та подолання причин, які спричинили насильство.

Виділяємо такі напрямки третинної профілактики сімейного насильства: по роботі з постраждалими щодо самозахисту, профілактики суїциду, корекції рівня домагань, тривожності та ін.; по роботі з кривдником щодо соціального навчання, контролю поведінки, реконструкції характеру.

Основними задачами третинної профілактики можуть бути зусилля по нормалізації та відновлення сімейних стосунків, психологічна та соціальна реабілітація та інші.

Ми вже згадували, що профілактична робота може бути реалізована як в індивідуальній так і в груповій формах. Якщо вирішили використовувати групові форми, то віддають перевагу тренінговим заняттям. Вони можуть проводитись і для жертв і для кривдників, звичайно за різними програмами. Тренінги можуть бути спрямовані на корекцію агресивної поведінки, навичок спілкування, підтримки постраждалих, подолання стресових ситуацій.

Вважаємо, що навчання спеціалістів закладів по наданню допомоги постраждалим від сімейного насильства психологічним та іншим навичкам для їх підтримки буде важливим кроком для осіб, що пережили домашнє насильство. А в умовах обмежених ресурсів підвищення кваліфікації неспеціалізованого (тобто не психологів) персоналу для надання психологічної підтримки людям, які пережили сімейне насильство, може допомогти вирішувати цю проблему більш ефективно.

При третинній профілактиці також застосовуються Типові програми для кривдників та жертв домашнього насилля (Додаток А та Додаток Б).

В період воєнного стану можна активно використовувати соціальні мережі для обміну досвідом серед фахівців відповідних установ та організацій, які здійснюють профілактичні заходи, а також для підтримки постраждалих від сімейного насильства.

Для виявлення причин насильницьких дій в сім'ї необхідно дослідити фактори та чинники виникнення схильності до домашнього насильства.

1.2 Причини та фактори виникнення схильності до домашнього насильства

Розглянемо визначення таких понять як насилля й агресивність.

Якщо говорити про насилля, то різні науки акцентують увагу на різних аспектах цього поняття. Агресія походить від лат. *aggressio* – напад. Соціологічні науки визначають насильство соціальною девіацією, що дискримінує особу у сім'ї, обмежуючи права та свободи, виявляють причини і поширеність цього явища. Юридичні науки розглядають з точки зору порушення правових норм. Економічні - насильством вважають незаконну дію, що приносить значно більший прибуток, чим законні види діяльності. Філософія насильство визначає як застосування сили або загрозу її застосування, а також як зведення сили в закон людських стосунків.

З насильством, на нашу думку, безпосередньо пов'язані такі поняття як агресія та агресивність. Різні автори в своїх дослідженнях та наукових працях по-різному визначають ці терміни, наведемо основні визначення цих понять.

Звертаючись до дефініцій поняття, зазначимо, що «Словник-довідник соціального працівника» визначає агресивність як емоційний стан і рису характеру людини, які можна охарактеризувати афективними переживаннями злості, гніву, бажанням завдати іншій особі фізичної чи моральної травми, супроводжуючись імпульсивною активністю поведінки.

Агресія в психології - це поведінка, що завдає шкоду іншим або самій особі. В агресивному стані людина може втрачати самоконтроль. Це може бути реакцією на обставини або виникати як навмисний спосіб досягнення мети. Причинами агресії можуть бути емоційні невдачі та потреба в самоутвердженні. Депресія, навпаки, вважається протилежністю агресії. Цей стан може виникнути навіть у стриманої людини після серії фрустрацій і вважається ситуативною реакцією. Переборюючи агресію, важливо усунути причини, що її викликали. Поведінка людини у стані агресії сильно залежить

від її характеру і виховання. Подолати агресію допоможе усунення причин, що її викликали. Агресія може бути фізичною, вербальною, прямою або іншою за формою, інструментальною чи ворожою.

Фешбах виділив ряд важливих відмінностей у розумінні агресії, розмежовуючи експресивну, ворожу і інструментальну агресії. Експресивна агресія виявляється у мимовільному вибуху гніву та люті, неспрямованому, але швидко припиняється. Інструментальну агресію Фешбах поділяє на індивідуальну та соціально мотивовану. Визначення агресії потребує уточнення щодо включення аспекту порушення суспільних норм як показника агресивності. Берковіць позначає "агресію" як поведінку з наміром завдати шкоди, враховуючи, що погляди на норми можуть відрізнятися. Його визначення ґрунтується на тому, що об'єктивна ситуація та агресивна поведінка людини мають зв'язок. Мотивація агресивної поведінки може бути біологічною чи соціальною, а соціальна мотивація пов'язана з зовнішніми впливами та вважається результатом навчання.

Також, згідно з Берковіцем, термін «наси́льство» використовується для екстремальної форми агресії, спрямованої на нанесення серйозної фізичної шкоди. Причини насильства можуть бути різноманітними, включаючи недолік любові, жорсткість батьків, спадковість та рівень стресових станів у дитинстві [4].

Вважаємо що варто розглянути фактори, що можуть сприяти насильству в сім'ї. Ми спробували їх систематизувати та подати на рисунку 1 у вигляді схеми залежності вчинення насильства в сім'ї від різноманітних чинників та факторів.

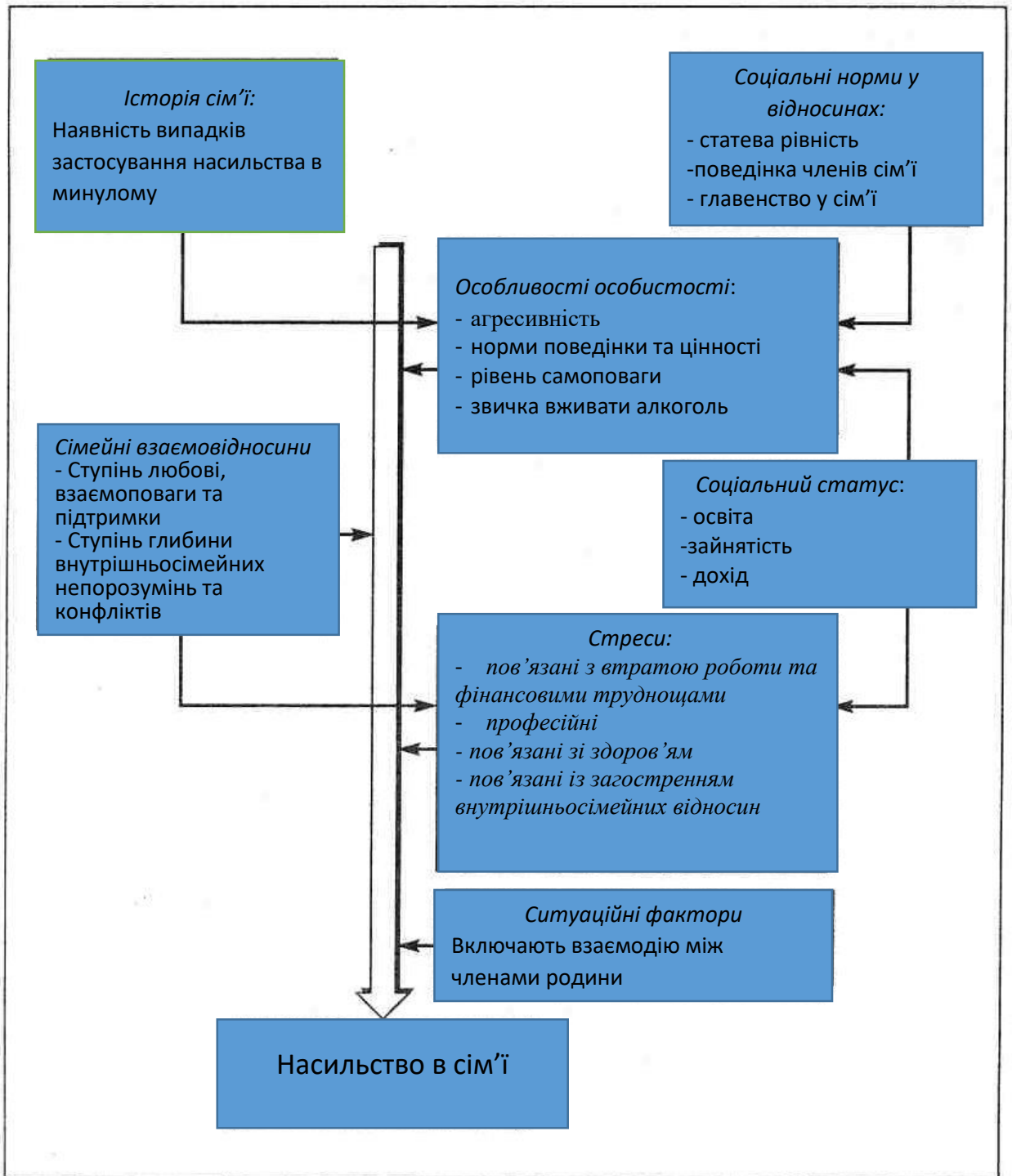

Рисунок 1 - Залежність вчинення насильства в сім'ї від різноманітних чинників та факторів

Результати досліджень показують, що ті ж фактори, що впливають на агресивну та насильницьку поведінку людини в родині щодо тілесного покарання дітей, яке певним чином узаконене, пояснюють жорстоке поводження з дітьми та дружиною, яке є незаконним. Тобто насильство

завжди залишається насильством.

Історія сім'ї. Як стверджують дослідники проблеми насильства в сім'ї – набувають схильності до агресії ті люди, які зазнавали насильства в своєму дитинстві. Тобто насильство породжує насильство, цей процес є циклічним і схильність до агресії передається від покоління до покоління.

Розглянемо тепер *соціальні норми* і суспільні цінності, наведені у рисунку 1. Наприклад, вивчення домінуючої ролі чоловіка в американській сім'ї та суспільстві виявляє, що учені вважають сприйняття чоловіків як голови сім'ї однією з ключових причин насильства проти жінок. Сучасні демократичні погляди зміцнюються, і все більше чоловіків стверджує, що жінка повинна мати рівноправне становище в процесі сімейного прийняття рішень.

Чоловік може виявляти особливу схильність до утримання домінуючого становища у сім'ї тоді, коли дружина значно залежить від нього економічно, тому що він є основним постачальником у сімейному бюджеті, та психологічно, - з огляду на переконання жінки, що у разі розлучення вона відчує більше негативних наслідків, ніж чоловік.

Страждають від насильства і діти. Хоча сьгоднішні закони наділили дітей набагато більшими правами та навіть при значних обмеженнях влади батьків, сучасне суспільство допускає можливість застосування батьками та матерями в межах визначених рамок фізичного впливу на своїх дітей. Такий підхід вважається неприпустимим. Громадські норми та різниці у можливостях вираження влади безперечно сприяють виникненню насильства в сім'ї. Однак у більшості випадків важливішою є агресивна поведінка конкретної особи, ніж лише соціальні норми, що визначають домінуючу роль чоловіка в сім'ї.

Самі по собі *правила поведінки* не можуть адекватно пояснити безліч нових відомостей про агресивну поведінку в сім'ї. Інша важлива особливість відносин між чоловіком і дружиною у схильних до спалахів насильства

родинах полягає в тому, що дружини тут також можуть проявляти ознаки агресії, хоча бути менш схильними до фізичного насильства у порівнянні з чоловіками.

Звичка вживати алкоголь також виступає одним якщо не головним, то дуже вагомим чинником насильства щодо членів родини.

Сильні емоції, такі як гнів, ревнощі чи стрес, можуть призводити до насильства. Психічні розлади можуть призводити до непередбачуваної та агресивної поведінки.

Гендерні стереотипи є певними уявленнями та очікуваннями, які суспільство має щодо ролей чоловіків і жінок. Деякі з них можуть сприяти насильницькій поведінці, роблячи соціокультурний внесок у створення негативних динамік у відносинах між статями. Ось деякі гендерні стереотипи, які можуть бути пов'язані з насильством:

Міцна чоловіча роль: стереотип, що визначає чоловіків як сильних, незалежних та агресивних, може призвести до поглиблення уявлень про домінування та контроль в стосунках, що, в свою чергу, може вести до насильства.

Слабка жіноча роль: очікування, що жінки повинні бути слабкими, беззахисними та покірними, може призвести до знецінення їхньої автономії та права на самовизначення, що створює середовище для насильства.

Стереотипи, які обмежують чоловіків у ролі того, хто забезпечує родину та жінок у ролі домогосподарки, можуть призводити до нерівності в стосунках і, в окремих випадках, до використання насильства для здобуття контролю.

Очікування, що жінки повинні бути виключно матерями, може призвести до контролю над їхнім життям і обмеження їхньої свободи. Це може викликати напруженість і, в окремих випадках, призвести до насильства.

В деяких випадках, коли традиційні гендерні ролі порушуються або не відповідають очікуванням, це може викликати агресивну реакцію тих, хто прагне зберегти статеві стереотипи.

Боротьба з гендерними стереотипами та сприяння рівноправ'ю та повазі у відносинах може допомогти зменшити насильство у сім'ї та створити більш безпечне суспільство в цілому.

Низький соціальний статус або відсутність належного рівня освіти, низькі доходи чи навіть втрата роботи також можуть виступати чинниками агресивних дій чи насильства.

Взаємини в сім'ї можна вимірювати за двома ключовими параметрами: ступінь любові, взаємоповаги та підтримки, і ступінь глибини внутрішньосімейних непорозумінь та конфліктів. Перший параметр вказує на рівень позитивних емоційних та емоційно-психологічних аспектів взаємовідносин у сім'ї, включаючи любов, повагу та взаємну підтримку. Другий параметр відображає глибину та інтенсивність конфліктів та непорозумінь, які можуть виникати в сімейному оточенні. Цей аспект оцінює рівень внутрішніх напруг та протиріч у сімейних відносинах. Оцінка обох цих параметрів може допомогти зрозуміти загальний стан та динаміку сімейних взаємин і визначити області, які потребують уваги та покращень.

Конфлікти в сім'ї та відсутність адекватної комунікації можуть стимулювати насильство.

Звичайно, подані нами чинники та фактори вчинення насильства не є вичерпними і наукові пошуки в цьому напрямку можуть бути продовжені в подальших дослідженнях. Ми ж зосередились на проблемі профілактики і протидії домашньому насильству. А це можливо, коли заходи є своєчасними, спрямовані на виявлення схильностей до агресії та до вчинення насильства особою і виконуються комплексно, використовуючи весь можливий потенціал державних органів та соціальних установ.

1.3 Організація роботи з попередження домашнього насильства в Україні

Розглянемо як організовано роботу державних органів та соціальних установи як суб'єктів протидії насильству в сім'ї. Організаційно-правовою основою їх взаємодії є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [19], а до органів та установ, які відповідають за реалізацію заходів щодо запобігання сімейному насильству, відносяться такі суб'єкти:

1. Спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
2. Інші відомства та установи, яким доручені функції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
3. Служби підтримки постраждалих осіб, як загальні, так і спеціалізовані.
4. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які законно перебувають в Україні .

Спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- Центральний орган виконавчої влади, що формує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
- Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у цій сфері.
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, включаючи їх структурні підрозділи, яким доручено здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
- Місцеві органи влади, такі як сільські, селищні, міські, районні у містах (за наявності) ради та їх виконавчі органи, які відповідають за реалізацію заходів у цій сфері.

Інші органи і установи, яким доручено виконання заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, включають:

- служби у справах дітей;
- спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів Національної поліції України;
- управління освітою, заклади освіти, установи й організації системи освіти;
- органи охорони здоров'я, медичні заклади та установи;
- центри, що забезпечують надання безоплатної правової допомоги;
- судові установи; органи прокуратури;
- уповноважені структури, відповідальні за питання пробації.

До загальних послуг підтримки постраждалих осіб входять установи, які надають допомогу жертвам насильства:

- центри соціальних послуг для сім'ї, дітей та молоді;
- дитячі притулки;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);
- центри соціально-психологічної підтримки;
- територіальні центри соціального обслуговування (послуги соціального характеру);
- інші установи, заклади та організації, які забезпечують соціальні послуги постраждалим особам.

Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб включають притулки для потерпілих, центри медико-соціальної реабілітації, кол-центр із протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та відносно дітей. Також до них відносяться мобільні бригади соціально-психологічної підтримки для тих, хто постраждав від насильства за ознакою статі, а також

спеціалізовані заклади та установи, виключно для потерпілих осіб та тих, хто постраждав від насильства за ознакою статі.

В Україні щодня реєструють близько 350 випадків домашнього насильства. Соціальний тиск настільки великий, що багато постраждалих розглядають це явище як неминуче і мовчать про нього. Їх таємничість слугує сигналом для агресора, який «легалізує» злочин та підтверджує його безкарність. Іноді нам здається легше закрити очі та уявляти, що нічого не трапляється, що це не стосується нас, а конфлікт в сім'ї чи сварки між подружжям чи іншими родичами - це нормально. Виникає враження, що потреба у тому, щоб укрити жінку з дитиною в безпечне місце та забезпечити їм необхідну медичну, психологічну та юридичну допомогу, є винятком і не є загальним явищем. Ми так заспокоюємо себе, і коло насильства продовжує крутитися. Його потрібно зупинити, бо мовчання в такій ситуації рівнозначне злочину.

Існує другий варіант - знання власних прав та дії за алгоритмом.

Третій варіант – профілактика, про це буде докладніше розкрито в нашій кваліфікаційній роботі нище.

Робота інформаційно-просвітницького характеру, профілактичні заходи та методичні впливи для формування ненасильницьких моделей поведінки набувають надзвичайної ваги. Для ефективності цього процесу важливо розробляти та розповсюджувати превентивні заходи з попередження домашнього насильства, це може бути:

- Підготовка фахівців, які працюють із дітьми та молоддю за програмами, пов'язаними із питаннями домашнього насильства;
- Покращення захисту і підтримки дітей, що стали свідками чи жертвами насильства;
- Аналіз розмірів домашнього насильства;
- Поглиблення знань про ефективні заходи для запобігання домашньому насильству.

Одним з ключових аспектів у протидії насильству є проведення просвітницької роботи серед дітей та молоді. Значним заходом у профілактиці насильства в навчальному середовищі є впровадження у здобувачів освіти навичок і вмінь для розвитку та підтримки здорових міжособистісних відносин. Для досягнення цієї мети важливо включити до навчального плану закладу програми, які навчають дітей управлінню власною поведінкою, виявленню поваги до ровесників та дорослих, конструктивному вирішенню конфліктів та самостійному прийняттю рішень. Важливим є також те, щоб такі програми включали обговорення питань, пов'язаних із сексуальним і репродуктивним здоров'ям та поведінкою. Схожі навчальні ініціативи сприяють усвідомленню учнями загальнолюдських цінностей, вчать поважати права та гідність особи, підтримують гендерну рівність і різноманіття, сприяють формуванню особистості, підвищують самоповагу та зміцнюють самооцінку.

Щодо четвертого варіанту – це впровадження кримінальної відповідальності.

Розглянемо Закон № 2227-VIII, що впроваджує норми Стамбульської конвенції про протидію домашньому насильству в кримінальне законодавство, набрав чинності 11 січня 2019 року. Зміни, які розширили перелік обставин, які обтяжують покарання, почали діяти 12 січня 2018 року. Згідно з цією нормою, передбачено обтяження покарання за злочини, вчинені щодо подружжя чи близьких осіб. Також, обтяжується вчинення злочину проти осіб похилого віку, інвалідів, осіб у безпорадному стані, або осіб із психічними розладами, такими як недоумство чи вади розумового розвитку. Окрема увага приділяється злочинам, вчиненим проти малолітніх дітей чи у їхній присутності.

Цей закон дає визначення домашньому насильству, яке ми вже подали вище та розкриває негативні наслідки домашнього насильства та відповідне покарання кривдника. Негативні наслідки - включають фізичні та психологічні страждання, порушення здоров'я, втрату працездатності, емоційну залежність

і погіршення якості життя постраждалої особи. За такі дії передбачено покарання у вигляді громадських робіт (150-240 годин), арешту до шести місяців, обмеження волі до п'яти років або позбавлення волі до двох років. Якщо особа, яка досягла повноліття, вчинила домашнє насильство, їй може бути заборонено до трьох місяців чи довше заходити до житла потерпілого або спілкуватися з його дитиною (якщо насильство стосувалося дитини або було вчинене в її присутності) разом із покаранням. Також може бути обмежений доступ до дому, роботи чи інших місць, де перебуває потерпілий, або заборонено надсилати повідомлення постраждалій особі тощо.

Злочин на ґрунті статевої приналежності тепер визнається як обставина, що ускладнює накладення покарання. Також обтяжуючими факторами є злочин, спрямований проти подружжя, колишнього подружжя чи близького родича. У законі тепер визначено поняття «зґвалтування» як сексуальних дій, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи, вчинених з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Кримінальна відповідальність за цей злочин залишається незмінною і передбачає позбавлення волі на строк 3-5 років. Злочин зґвалтування, вчинений щодо подружжя чи колишнього подружжя, або особи, яка виконує службові, професійні або громадські обов'язки, чи вагітної жінки, тепер передбачає покарання на строк 5-10 років. Зґвалтування неповнолітньої особи віком до 14 років карається тюремним терміном від 8 до 15 років.

Будь-які акти сексуального насильства, що не включають проникнення у тіло іншої особи і здійснюються без її добровільної згоди, караються позбавленням волі до 5 років. У випадку осіб молодше 14 років, покарання може становити від 5 до 10 років ув'язнення.

П'ятий варіант - розглядається роль та зусилля місцевої влади та свідків насильства.

Органи місцевого самоврядування повинні активно організовувати соціальні послуги, можуть укладати угоди на їх надання, брати участь у

підготовці фахівців, які будуть працювати над проблемою домашнього насильства. Крім того, вони визначають, які конкретні служби підтримки постраждалих необхідні для регіону, забезпечують їх створення та ефективну роботу.

Органи управління освітою повинні сприяти підготовці фахівців, які займатимуться проблемою домашнього насильства, включаючи вивчення питань запобігання та протидії цьому явищу в навчальні програми.

Коли працівники освітніх установ виявляють факти домашнього насильства в стосунках з дітьми або отримують повідомлення про це, їм необхідно повідомити службу у справах дітей та Нацполіцію протягом одного дня. Крім того, вони повинні організувати роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми.

Медичний персонал також повинен повідомляти місцеву владу та Нацполіцію про ушкодження, які можуть бути наслідком домашнього насильства. У випадку, якщо пацієнтом є дитина, лікарі мають також зателефонувати в службу у справах дітей. Якщо медик виявляє ушкодження «кримінального характеру», йому слід направити постраждалого на медичне обстеження.

Для підвищення ефективності соціальної роботи у вирішенні проблем сімейного неблагополуччя загалом, зокрема протидії насильству, слід постійно впроваджувати курси та тренінги для покращення знань та навичок соціальних працівників, залучаючи висококваліфікованих місцевих та міжнародних фахівців, таких як юристи, психологи, педагоги, медики та інші практикуючі спеціалісти.

Згідно зі статтею 27 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", передбачено постановка кривдників на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи як одного із заходів для протидії домашньому насильству. Профілактичний облік визначається як здійснення уповноваженими підрозділами органів

Національної поліції України організаційно-практичних заходів для контролю за поведінкою кривдника.

І процедура взяття на профілактичний облік, і проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника визначена Порядком, який затверджений Наказом Міністерства внутрішніх справ України під номером 124 від 25.02.2019 року. Метою цих процедур є недопущення повторного вчинення домашнього насильства та забезпечення контролю за дотриманням кривдником тимчасових обмежень його прав та виконання обов'язків, які покладені на нього у зв'язку з учиненням домашнього насильства. Якщо особа, винна в домашньому насильстві, не досягла вісімнадцятирічного віку, то профілактичний облік здійснюється підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України. Постановлення на профілактичний облік виконується негайно після виявлення факту вчинення домашнього насильства.

Підставами для включення кривдника до профілактичного обліку є:

- Складений адміністративний протокол за порушення статті 173-2 КУпАП.

- Терміновий заборонний припис відносно кривдника, винесений співробітником уповноваженого поліцейського підрозділу (згідно ст. 25 ЗУ Про запобігання та протидію домашньому насильству).

- Отримання уповноваженим поліцейським підрозділом в установленому законом порядку інформації про видання судом обмежувального припису кривднику (відповідно до Глави 13 Цивільного процесуального Кодексу України).

- Рішення суду про накладення адміністративного стягнення за порушення, визначене в статті 173-2 КУпАП.

- Якщо відкрито кримінальне провадження відносно особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, згідно зі статтею 126-2 Кримінального кодексу України.

- Якщо отримано повідомлення установи виконання покарань про звільнення від відбування покарання особи, засудженої за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі.

Працівники, відповідальні за здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, мають зобов'язання сформувати документацію протягом однієї доби щодо фактів домашнього насильства. Ці матеріали повинні бути передані керівнику відповідного уповноваженого підрозділу поліції з метою вирішення питання про включення особи, винної у насильстві, до профілактичного обліку. Копії цих матеріалів також передаються керівнику.

Рішення щодо включення особи до профілактичного обліку приймається керівником територіального (відокремленого) уповноваженого підрозділу поліції після розгляду зазначених матеріалів.

Терміни ведення профілактичного обліку кривдників визначаються наступним чином:

-Відповідно до термінів застосування заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, передбачених обмежувальним приписом щодо кривдника, а у разі продовження припису - на строк, визначений судом.

-Протягом одного року з моменту виявлення останнього випадку домашнього насильства у випадку, коли судовий обмежувальний припис стосовно кривдника не був виданий.

- Протягом одного року з дня накладення судом адміністративного стягнення за фактом домашнього насильства чи насильства за ознакою статі.

-До набрання законної сили вироку суду у кримінальному провадженні, ініційованому стосовно кривдника у зв'язку з його учиненням домашнього насильства чи насильства за ознакою статі.

До погашення або вилучення судимості за кримінальним правопорушенням, пов'язаним із вчиненням домашнього насильства.

Відомості про кривдника, який перебуває на профілактичному обліку, зберігаються протягом трьох років з дня його вилучення з такого обліку. Після цього терміну інформація про нього та постраждалу особу автоматично знеособлюється.

Отримані в результаті знеособлення відомості подальше використання знаходять у сфері статистичних та наукових досліджень.

Причинами або підставами для вилучення кривдника з профілактичного обліку є:

-Відсутність повторних випадків домашнього насильства, вчинених кривдником, протягом одного року після включення його до профілактичного обліку.

-Завершення строку дії обмежувального припису щодо кривдника

-Закриття справи про адміністративне правопорушення, що стосується кривдника.

-Припинення кримінального провадження з відсутністю ознак кримінального правопорушення, пов'язаного із вчиненням домашнього насильства чи насильства за ознакою статі. • Погашення або зняття судимості за кримінальне правопорушення, пов'язане із вчиненням домашнього насильства.

-Набуття законної сили виправдувальним вироком суду або вироком суду, що передбачає покарання у вигляді позбавлення волі за кримінальне правопорушення, пов'язане із вчиненням домашнього насильства

-Рішення суду про оголошення особи померлою, визнання її безвісно відсутньою або отримання свідоцтва про її смерть.

Кривдник вчиняє свої дії тому що може. Він вважає себе сильнішим – чи то безпосередньо у фізичному плані, чи психологічно, чи має інші фактори впливу на свою жертву, наприклад, та повністю залежить від нього матеріально. Найважче це пережити та почати діяти для дітей та людей похилого віку, а також осіб з функціональними обмеженнями. Самостійно звернутись за допомогою вони не завжди можуть з різних причин, - або за

відсутністю можливості або інформації. Тому інформування щодо способів і шляхів отримання допомоги від різних суспільних інституцій має відбуватися системно та всіма можливими і головне доступними для жертви домашнього насильства засобами – телефон довіри, соціальні мережі, засоби масової інформації тощо. І оточення жертви домашнього насильства, родичі, сусіди, колеги по роботі чи будь-хто, якщо має інформацію чи підозру про вчинення насильства має повідомити цю інформацію відповідним органам.

Висновки до розділу

В розділі ми проаналізували проблему насильства в сім'ї, яку досліджували у своїх роботах вітчизняні й зарубіжні науковці різних галузей. Звернули увагу на окремі аспекти у сфері попередження домашнього насильства. Зробили висновок, що профілактика є ключовим елементом комплексу координаційних і стратегічних заходів, які здійснюються державою з метою припинення насилля. Проаналізували організацію роботи органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Заходи щодо профілактики домашнього насильства повинні спрямовуватися на попередження випадків різних видів насильства і зменшення негативних факторів та обставин, через які може ставатися таке насильство. Підкреслили важливість зусиль місцевої влади та свідків насильства, а також важливість впровадження кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Розглянули процедуру взяття на профілактичний облік кривдників та профілактичну роботу з ними.

Для попередження насильства, що вчиняється стосовно осіб, пропонується створити інформаційну базу (облік статистичних даних) про потерпілих осіб. Основною функцією запровадження інформаційної бази стане забезпечення безперешкодного доступу працівників органів Національної поліції, територіальних центрів соціального обслуговування та

медичних установ до відомостей про потерпілих осіб. Запити та звіти дадуть можливість швидко й ефективно оновлювати дані та вести диференційований статистичний облік осіб, які постраждали від домашнього насильства, що дозволить вчасно та компетентно надавати їм допомогу.

РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ ОБЛАСНОМУ ЦЕНТРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

2.1 Емпіричне вивчення форм та методів організації профілактики домашнього насильства в Хмельницькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги як умова її профілактики

Проблема насильства в сім'ї останніми роками в країні почала вивчатися більш детально. Особлива увага приділялася, зокрема, соціально-психологічним аспектам проблеми насильства. Також необхідно звернути увагу на специфіку домашнього насильства і, головне, як впливає ця ситуація на особистісний розвиток людини/дитини.

Так, аналізуючи явища домашнього насильства, на Хмельниччині обласним центром соціальних служб на цю тему проводилося протягом року чимало навчань для фахівців із соціальної роботи та спеціалістів, які надають послуги в громадах, більшість з них відбувалась у форматі онлайн. До прикладу, це «Робота із сім'ями та дітьми, які перебувають у СЖО (складні життєві обставини) в військовий період», «Здійснення соціальної роботи з сім'ями, де вчиняється насильство», «Профілактика торгівлі людьми», «Особливості забезпечення роботи мобільним бригадам соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства за ознакою статі» тощо. Крім того, в області створено та діє 52 Мобільні бригади (МБ). Станом на 1 грудня 2022 року до спеціалістів МБ надійшло 956 повідомлень про насильство. Мобільна бригада здійснила 773 планових виїзди, а 352 – екстрених. Охоплено 1747 сімей/осіб, з яких у 938

підтвердились випадки домашнього насильства. Варто наголосити, що роботою Мобільної бригади охоплено 957 внутрішньо переміщених осіб. В Хмельницькій області у сфері допомоги постраждалим від домашнього насильства також діють 3 притулки, 7 кризових кімнат, 6 консультаційних пунктів та 3 телефони довіри. Ці ініціативи реалізовані завдяки підтримці Молодіжного благодійного фонду "Ініціатива" у співпраці та за фінансової підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA). Адреси цих закладів наразі не публікуються.

Зважаючи на актуальність проблеми насильства в сім'ї, ухвалено постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 9 грудня 2022 року № 1372. Основні завдання закладу – надання безоплатних психологічних, соціально – педагогічних, юридичних, соціально-економічних, інформаційних послуг. Під час виконання своїх обов'язків спеціалісти центру керуються принципами захисту прав людини, гуманності, законності, доступності послуг, конфіденційності та поваги до особистості.

Департамент соціального захисту населення облдержадміністрації щорічно подає узагальнену інформацію по області до щорічної доповіді про стан реалізації державної стратегії у галузі запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильства за ознакою статі у Хмельницькій області протягом 2022 року надійшло 9 456 звернень щодо вчинення домашнього насильства, з них надійшли від дітей - 61, від жінок – 9 121, від чоловіків – 274.

За десять місяців 2023 року Хмельницьке районне управління поліції отримало 1600 повідомлень про домашнє насильство . Порівняно з 2022 роком кількість звернень збільшилася, але не суттєво. Якщо порівняти із узагальненою інформацією по області, то розуміємо, що не про всі випадки домашнього насильства повідомляють у поліцію, а це тільки дані по Хмельницькому району. Розглянемо на рисунку 2 співвідношення між тими,

від кого прийшло повідомлення про вчинене насильство в сім'ї. Бачимо, що переважна більшість звернень від жінок – 96%, від чоловіків маємо 3%, і 1% звернень від дітей. Як ми зазначали вище у кваліфікаційній роботі не всі жертви домашнього насильства взмозі повідомити про нього з різних причин.

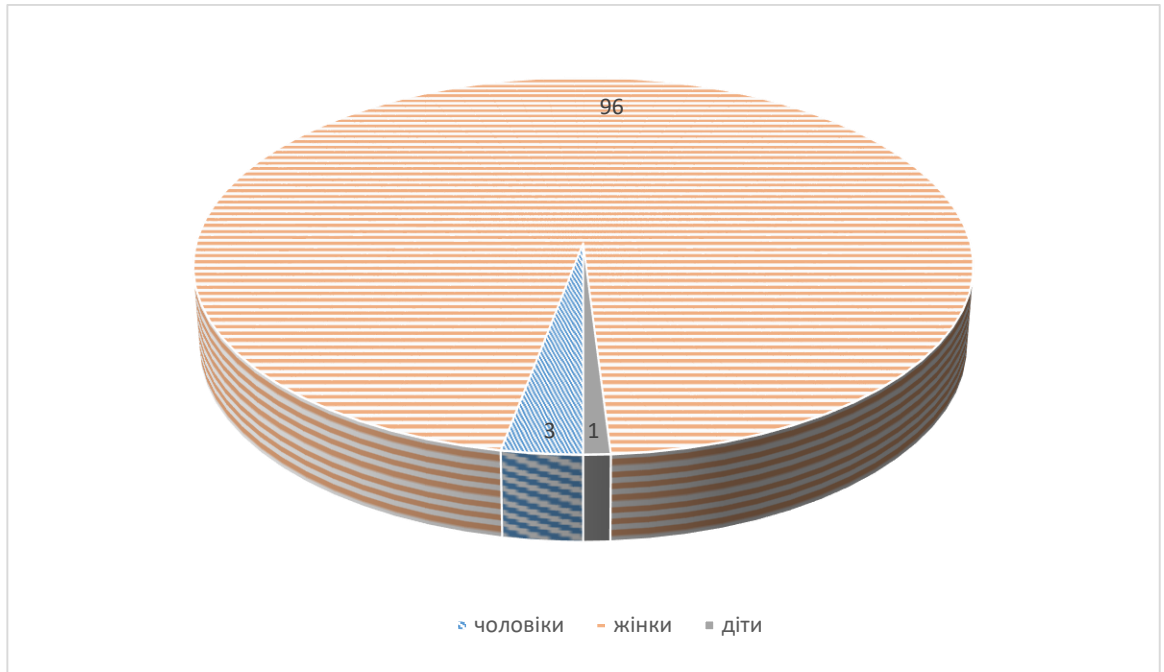

Рисунок 2 – Співвідношення повідомлень громадян про насильство в сім'ї в Хмельницькій області у 2022 році, у %

Як зазначено в Постанові Кабінету Міністрів України № 658 Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі від 22 серпня 2018 року [44].

Центри соціальних служб, притулки для постраждалих осіб, притулки для дітей, центри соціально-психологічної допомоги, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, центри надання соціальних послуг в громадах, кризові центри, та інші установи, організації та їх структурні підрозділи, що здійснюють надання соціальних послуг постраждалим особам, а також мобільні бригади соціально-психологічної допомоги для постраждалих осіб, інші служби підтримки:

- При зверненні особи або її законного представника з приводу вчинення насильства, інформується уповноважений підрозділ органу Національної поліції протягом однієї доби за допомогою телефонного зв'язку чи електронної пошти. У випадку, коли постраждалою особою є дитина, також повідомляється служба у справах дітей. Якщо постраждалою є недієздатна особа чи особа із обмеженою цивільною дієздатністю, реєстрація звернення здійснюється в журналі фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Цю реєстрацію проводить уповноважена особа, яка визначена згідно з встановленими процедурами.

- негайно повідомляють заклади охорони здоров'я про всі випадки звернень осіб із тілесними ушкодженнями кримінального характеру, таких як вогнепальні, колоті, різані, рубані рани чи забиття, які можуть бути результатом вчинення насильства.

Залучають фахівців, які володіють українською жестовою мовою або перекладачів жестової мови, для забезпечення комунікації з особами, у яких є порушення слуху.

При направленні постраждалих осіб суб'єктами, уповноваженими на прийняття заяв чи повідомлень про вчинення насильства, в межах своїх повноважень надають невідкладні соціальні послуги, медичну, соціальну та психологічну допомогу на безоплатній основі. Також забезпечують тимчасовий притулок для постраждалих осіб та їхніх дітей.

- Допомагають постраждалим особам отримати безкоштовну правову допомогу, видавши направлення, що відповідає формі, затвердженій Мінсоцполітики, до відповідного центру з надання безкоштовної вторинної правової допомоги. Якщо ці особи не можуть відвідати центр самостійно, інформують працівників центру про необхідність надання такої допомоги у приміщеннях служб підтримки постраждалих осіб.

- Здійснюють інші дії, визначені Законами України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" і "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків".

Здійснює координацію та контроль цих заходів керівник служби підтримки постраждалих осіб.

А якщо говорити про взаємодію суб'єктів, то вона координується:

- на рівні загальнодержавному - Міністерство соціальної політики України;

- на рівні регіональному - Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями;

- на відповідній території адміністративно-територіальної одиниці - районними, районними у містах Києві і Севастополі державними адміністраціями й виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, в тому числі й об'єднаних територіальних громад.

Уповноважені особи (координатори) в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, які мають функції забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків та виконання завдань у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, координують заходи та моніторять їх реалізацію на місцевому рівні.

Міністерство соціальної політики України з метою створення комплексної системи звітування визначає порядок звітування суб'єктів, які виконують заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі розроблено проект наказу «Про звітування про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» [44]. В цьому документі міститься 6 розділів:

- 1) особи, які постраждали від насильства;
- 2) особи, які вчинили насильство;

3) спеціальні заходи щодо протидії насильству;
4) притягнення кривдників до відповідальності;
5) послуги та підтримка, надані загальними та спеціалізованими службами для осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі;

б) фахівці та спеціалісти, які залучаються до впровадження програм та заходів з протидії насильству, включаючи юристів, психологів, та інших фахівців.

Для підвищення поінформованості громадськості про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, а також для усвідомлення суспільством характеру цих явищ, його нерівного впливу на жінок і чоловіків, включаючи осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб та осіб похилого віку, були реалізовані конкретні заходи різними міністерствами та відомствами України. Це відбулося в рамках виконання положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, яку Україна ратифікувала Законом від 20.06.2022 № 2319-IX. Для цього на офіційному веб-сайті Міністерства соціальної політики України розміщуються інформаційні матеріали з питань протидії домашньому насильству та / або насильству за ознакою статі. Також на сторінці Мінсоцполітики в соціальній мережі Фейсбук постійно розміщується інформаційні та статистичні матеріали щодо протидії домашнього насильства та / або насильству за ознакою статі.

Також у період з 25 листопада до 10 грудня 2022 року в рамках проведення Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства» Мінсоцполітики проводилися заходи з питань протидії домашнього насильства та / або насильству за ознакою статі, а в 2023 році ця акція планується в місті Хмельницькому на 24 листопада.

На офіційному веб-сайті Нацсоцслужби створено окремий розділ «Запобігання та протидія домашньому насильству», де розміщено інформаційні матеріали з відповідних питань. Також на сторінці

Нацсоцслужби в соціальній мережі Фейсбук постійно розміщується інформаційні та статистичні матеріали щодо протидії домашнього насильства.

У період з 25 листопада до 10 грудня 2022 року ювенальні прокурори долучалися до Всеукраїнської кампанії «16 днів проти насильства» з метою привернення уваги до проблем подолання насильства в сім'ях, жорстокого поводження з дітьми, протидії торгівлі людьми та захисту прав жінок. За цей час відвідано близько 700 навчальних закладів по країні, проведено бесід з 49 тис. учнів. Дітям розповіли про їх права, навчали захищати себе від жорстокого поводження та інше. Ця кампанія запланована і на 2023 рік.

Також Офіс Генерального прокурора долучився до забезпечення експертних консультацій на Національній гарячій лінії для дітей та молоді і Національній гарячій лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації.

Упродовж 2022-2023 років у закладах освіти проведені превентивні заходи з питань протидії домашньому насильству та соціально-психологічного супроводу постраждалих осіб, зокрема: активно висвітлюється інформація про установи та організації, що виконують заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству та / або насильству за ознакою статі, зокрема: на офіційних вебсайтах закладів освіти створено банери (швидкі вкладки), які містять телефони «гарячих ліній», посилання на корисні ресурси, за допомогою яких можна отримати інформацію щодо запобігання випадків домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Ця інформація розміщена в кабінетах практичних психологів і соціальних педагогів, на сторінках психологічної служби закладу освіти та електронних кабінетах практичних психологів і соціальних педагогів.

Здобувачам освіти роздано інформаційні буклети «Правила поведінки здобувачів освіти», «Безоплатна правова допомога», «Номери телефонів «гарячих ліній» тощо.

Через соціальні мережі та месенджери, сайти закладів освіти поширено плакати «Тільки не мовчи» від Міжнародної благодійної організації «Служба

порятунку дітей», постери про причини і наслідки домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, а також про його форми і прояви.

Проведені тематичні заходи для педагогічних працівників: «Алгоритм дій. Схема взаємодії суб'єктів у разі виявлення факту домашнього насильства»; Національні «гарячі лінії» для звернень та повідомлень; «Як попередити домашнє насилля»; «Насильство в сім'ї. Види та наслідки»; «Профілактика гендерного насильства»; «Соціальні мережі реальна загроза»; «Як бути у разі порушення прав людини: домашнє насильство, гендерна дискримінація»; «Ознайомлення з нормативно-правовою базою щодо насилля та булінгу» тощо.

На офіційному вебсайті Міністерства охорони здоров'я створено сторінку «Протидія та запобігання домашньому насильству» де розміщена уся нормативно-правова база в галузі запобігання домашнього насильства.

У закладах охорони здоров'я на постійній основі керівником закладу або визначеною особою відбувається підготовка медичних працівників у професійній тематиці, що стосується проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб та надання їм медичної допомоги.

Системою надання безоплатної правової допомоги у 2022 році було опубліковано майже 500 публікацій у ЗМІ на теми протидії домашньому насильству, серед яких також правові консультації та приклади успішних справ надання безоплатної вторинної правової допомоги. Також система надання безоплатної правової допомоги долучилася до акції «16 днів проти насильства», зокрема у межах акції виготовлено та розповсюджено листівки «Допоможемо зупинити домашнє насильство», розміщено 17 тематичних бігбордів та 15 сітілайтів у різних регіонах України. Для соціальних мереж було підготовано та опубліковано на офіційній фейсбук-сторінці системи 7 тематичних дописів із правовою інформацією та прикладами успішного надання безоплатної вторинної правової допомоги постраждалим від

домашнього насильства. Інформація поширювалася також на фейсбук-сторінках партнерів, у спільнотах тощо.

Крім того, зазначаємо, що відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України засобом ресоціалізації та виправлення засудженого є соціально-виховна робота, яка спрямована на виховання та закріплення серед засуджених бажання займатися суспільно корисною діяльністю, розвивати сумлінне ставлення до праці та дотримання законів і загальноприйнятих норм поведінки. Підходи до стимулювання правопослухняної поведінки адаптуються через програми з диференційованого виховного впливу, враховуючи індивідуальні особливості поведінки, психічний стан та рівень соціальної занедбаності засуджених. Серед програм диференційованого виховного впливу на засуджених в установах виконання покарань реалізується програма «Формування життєвих навичок у повнолітніх засуджених» (затверджена наказом Мін'юсту від 07.09.2021 № 3157/5). Одним із завдань цієї програми є проведення просвітницької і роз'яснювальної роботи з питань, пов'язаних з протидією домашньому насильству та насильству за ознакою статі, та підвищення рівня поінформованості засуджених осіб у питаннях тендерної рівності та протидії гендерним стереотипам.

Інформаційні матеріали щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на постійній основі створюються та розповсюджуються в установленому порядку шляхом всебічного й об'єктивного інформування громадян через засоби масової інформації. Відбувається системне оперативне оновлення інформації на облікових записках Міністерства внутрішніх справ України у соціальних мережах Facebook, Twitter, Instagram, Telegram-каналі та на відеохостингу YouTube. Крім цього, здійснюється розсилка інформаційних матеріалів до редакцій провідних ЗМІ.

Суб'єкти, які реалізують заходи в сфері запобігання та протидії домашньому насильству та / або насильству за ознакою статі, інформують населення територіальних громад області про різноманітні аспекти: форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства та/або насильства за

ознакою статі; права, заходи та соціальні послуги, надані різними суб'єктами; категорії осіб, які можуть скористатися цими послугами, та процедуру їх отримання; а також інформують про відповідальність кривдників.

Інформування проводиться також через засоби масової інформації.

З метою попередження домашнього насильства педагогами, фахівцями психологічних служб в закладах освіти області практикувалися такі форми роботи: просвітницько-профілактичні заняття зі здобувачами освіти: лекції, інтерактивні бесіди, виховні години, в рамках проведення «години психолога» («Я хочу жити в світі без насильства», «Насильство в сім'ї як соціальна проблема», «Батьки і діти: шляхи попередження насильства в сім'ї», «Як запобігти булінгу в освітньому середовищі»); інформаційно-просвітницькі заходи в рамках проведення акції «16 днів проти насильства», «Тиждень толерантності», перегляд та обговорення просвітницьких тематичних відеофільмів, години спілкування «Мій улюблений світ без насильства».

До планів виховної роботи закладів освіти включено тренінгові програми і просвітницькі заходи, завдяки яким здобувачі освіти отримують навички управління власною поведінкою, поваги до однолітків і дорослих, конструктивного вирішення конфліктів, розпізнавання маніпуляцій і опір негативному впливу: «Ми проти жорстокості та насилля», «Не допускай насилля над іншими», «Зупини насилля!», «Я обираю життя без насилля», «Проблеми насилля та жорстокості стосується кожного», «Булінг. Причини, наслідки, застереження», «Правила поведінки для розумної дитинки», «Молодь проти насильства», «Чому буває самотньо», «Дитинство без насилля», «Як не стати жертвою терору», «Вчинок і наслідки», «Права свободи та обов'язки людини» тощо.

Організовано відповідну профілактичну роботу органів учнівського самоврядування у даному напрямку (діють комісії, комітети або сектори порядку та дисципліни): прес-експрес «Скажемо агресії «Ні», «Моральні норми поведінки дітей і підлітків у суспільстві», випуски тематичних газет;

робота з батьками учнів включає в себе використання і просвітницьких форм та методів роботи, і практичних занять. Основні форми роботи з батьками, які проводяться у закладах освіти - це батьківські збори, консультації, лекції, семінари, батьківський всеобуч. На загальних батьківських зборах розглядаються питання щодо запобігання жорстокому поводженню з дітьми, зокрема: «Здорова дитина – щаслива родина» (за участю служб, лікарів, громадськості); «Рухаємося до партнерської сім'ї. Родина – фортеця дитини»; «Насилля - вид неправильного виховання» тощо.

Департаментом соціального захисту населення у Хмельницькій області здійснюється моніторинг діяльності загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та стану виконання поставлених завдань відповідними вищезгаданими суб'єктами в сфері запобігання домашньому насильству.

В усіх 60 територіальних громадах області та у 3-х районних державних адміністраціях призначено координаторів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, і відповідальних за координацію цих заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Також призначено відповідальних осіб з питань запобігання та протидії домашньому насильству в 231 старостівському окрузі (старости), 240 навчальних закладах, 59 закладах охорони здоров'я.

З метою підвищення рівня обізнаності відповідальних осіб з питань запобігання та протидії домашньому насильству територіальних громад області проводиться роз'яснювальна та методична робота Департаментом соціального захисту населення облдержадміністрації, онлайн-зустрічі, консультування в телефонному режимі, допомога через групи у Вайбері. Обласним центром соціальних служб щомісячно здійснюється моніторинг діяльності мобільних бригад, спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. За 2022 рік мобільними бригадами було здійснено 1026 виїздів та охоплено 2366 людей. Інформацію ми отримали із документу «Про стан виконання завдань і заходів з виконання Державної соціальної програми

запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» [21].

Соціальними послугами охоплено :

- соціально-психологічна допомога – 500
- юридична допомога – 163
- працевлаштування – 16
- влаштування у заклади освіти – 3
- налагодження зв'язків з членами родини, громадою – 542
- гуманітарна допомога – 106
- соціальна адаптація - 66
- соціальна інтеграція та реінтеграція – 33
- екстрено (кризове) втручання – 83
- консультування – 1071
- соціальний супровід – 116
- представництво інтересів – 111
- посередництва (медіація) – 148
- соціальна профілактика – 767
- інформування – 1002
- сприяння в оформленні/відновленні документів – 46.

Ефективним заходом запобігання є роз'яснення кожній особі її права на життя без насильства та підкреслення невідворотності покарання за будь-який акт насильства, починаючи від моменту його повідомлення. Важливо висвітлювати, що використання насильства для самоствердження над слабшими є неприпустимим, а також наголошувати на неприпустимості насильства з підстав статі чи насильства перед очима дітей. Важливо також визначити, що немає конфіденційних заборон за фактами домашнього насильства. У випадку жінок, які стикаються з домашнім насильством, алгоритм дій може відрізнятися залежно від конкретної ситуації, враховуючи ризики для них та їхніх дітей, вік дітей, місце проживання тощо.

Проте є декілька загальних дій, які можна вжити для захисту від насильства.

1) У разі можливості створити безпечне середовище для себе та дитини, таке як залишити житло, звернутися до сусідів або родичів, укритися в кімнаті і т. д., рекомендується негайно викликати поліцію.

2) Необхідно негайно повідомити поліцію про будь-яке випадок насильства, яке стосується вас або ваших дітей, особливо якщо діти були свідками насильства. Звертатися до поліції можна безпосередньо у момент вчинення насильства, викликавши поліцію, або після того, як ви забезпечите свою безпеку і зможете викликати поліцію. Також можна подати заяву у відділенні поліції або вислати письмову заяву поштою. Важливо максимально швидко звертатися за допомогою, щоб забезпечити вашу та вашої сім'ї безпеку.

3) Якщо ви маєте тілесні ушкодження, такі як синці чи подряпини, негайно вкажіть на це у своїй заяві. Навіть якщо вас били по голові і видимих тілесних ушкоджень немає, все одно зазначте це у своїй заяві. Важливо негайно звертатися у травмпункт і повідомляти, що вас побив чоловік, навіть до отримання скерування поліції. Після написання заяви поліція призначить слідчого. Ви можете отримати скерування на проходження експертизи для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Це допоможе вам у зборі доказів та в подальших правових процедурах.

4) Коли поліція приїжджає на виклик і має достатні підстави, вона може затримати кривдника, але це може тривати максимум 3 години. Протягом цього часу важливо подбати про свою безпеку та безпеку своїх дітей. Якщо у вас є можливість, покиньте місце проживання. В іншому випадку вживайте заходів для того, щоб запобігти доступу кривдника до вашого житла. Забезпечте додатковий захист, закривши двері та вікна, а також використовуючи будь-які доступні засоби для підвищення безпеки. У разі крайньої небезпеки завжди викликайте поліцію і залишайтеся на зв'язку з оператором, щоб отримувати інструкції та підтримку

5) У разі вчинення сексуального насильства вам слід негайно зателефонувати на номер **112** і повідомити про зґвалтування. Важливо дочекатися прибуття поліції, не мити себе та не рухати жодних предметів у приміщенні до моменту прибуття правоохоронців. Це необхідно для проведення медичної експертизи та збереження доказів, які можуть бути важливими у розслідуванні справи.

6) У випадку, якщо насильство відбулося у присутності дітей або стосується їхньої безпеки, включаючи психологічне насильство, напишіть заяву в службу у справах дітей. Заява повинна містити докладні відомості про ситуацію, включаючи деталі про насильство та його можливі наслідки для дітей. Звертання в службу у справах дітей дозволить вчасно здійснити відповідні заходи для захисту та підтримки дітей, а також розпочати розслідування щодо порушення їхніх прав та благополуччя.

7) Якщо ви прийняли рішення розлучитися і виходити з будь-яких відносин з кривдником, рекомендується звернутися до юриста для отримання консультації та визначення подальших кроків. Юрист може надати правову допомогу у поданні заяви про розірвання шлюбу, розглянути можливості стягнення аліментів на утримання дітей, визначення місця проживання дітей, регулювання питань поділу майна та інших питань, пов'язаних із розлученням. Це допоможе вам захистити свої права та інтереси в цьому складному періоді.

8) У ситуації домашнього насильства діти найчастіше стають безпосередніми постраждалими, оскільки, відповідно до Сімейного кодексу України, батько та мати мають рівні права щодо спілкування, побачення та проживання з дітьми. Якщо насильство відбувалося у присутності дітей, це може призвести до психологічних травм для них. У таких випадках ви маєте право не дозволяти кривднику бачити та спілкуватися з дітьми до тих пір, поки суд не вирішить питання щодо участі батька у вихованні дітей. Суд може встановити режим побачень, визначити дні, години та умови таких зустрічей, враховуючи інтереси та безпеку дітей. Відповідно до статті 159 Сімейного кодексу України суд має право вирішити, щодо побачення з дітьми лише у

присутності третіх осіб, зокрема психолога, соціального працівника тощо. Важливо повідомляти про факти насильства відносно себе та дитини, оскільки це може вплинути на рішення суду щодо розгляду питань про розлучення, права щодо спілкування та проживання з дітьми, а також про інші права та обов'язки у сім'ї. Збереження документальних підтверджень, таких як фотографії, медичні висновки, свідчення свідків, може служити додатковими аргументами у судових процедурах..

9) Так, звертання за допомогою до Центрів безоплатної правової допомоги та Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є важливим кроком у забезпеченні свого захисту в ситуації домашнього насильства. Ці організації мають фахівців, які можуть надати правову консультацію, психологічну та соціальну підтримку. Також вони можуть допомогти вам здійснити необхідні кроки для захисту ваших прав та безпеки, включаючи можливість тимчасового проживання в притулках або центрах соціально-психологічної допомоги.

Не соромтеся шукати підтримку та консультації у цих установах, оскільки вони призначені саме для надання допомоги людям, які потребують захисту та підтримки у складних життєвих ситуаціях.

2.2 Розробка програми профілактики домашнього насильства в умовах Хмельницького обласного центра соціально-психологічної допомоги

Сім'ї, які стикаються з проблемою насильства, потребують комплексної допомоги від організацій та служб, які зосереджені на запобіганні домашньому насильству. Ця допомога повинна бути спрямована на захист осіб, які переживають насильство, і включати в себе соціальну, психологічну та юридичну підтримку, а також реабілітаційну та корекційну роботу з

членами сім'ї. Ефективність такої допомоги може бути підвищена завдяки міждисциплінарному підходу та інтеграції соціальних, психологічних та правозахисних напрямів роботи. Важливо розуміти, що ситуацію насильства можна виправити, оскільки люди здатні змінюватися, за умови надання підтримки, допомоги та мотивації до змін. Зокрема, підготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів, які надають соціальні послуги у справах запобігання насильству в сім'ї, є важливою складовою для розвитку якісної професійної допомоги.

Нами було модифіковано профілактичну програму [20] для соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи та інших спеціалістів. Вона є програмою розвитку професійних навичок і призначена для соціальних працівників, фахівців з соціальної роботи та інших спеціалістів, які надають соціальні послуги в галузі запобігання домашнього насильства. Метою програми є підвищення їхньої професійної компетентності, розширення можливостей для надання допомоги на основі міждисциплінарного підходу, з урахуванням різних потреб і обставин сім'ї.

Програма включає тренінг для підготовки фахівців з питань запобігання насильства в сім'ї, навчальні заняття щодо нормативно-правового забезпечення діяльності з попередження насильства в сім'ї, соціально-психологічних чинників та причин домашнього насильства, алгоритму роботи з попередження насильства в сім'ї (в тому числі співпраці з медиками, поліцією, неурядовими організаціями), особливостей роботи з сім'ями, які мають проблему насильства. Програма дозволить спеціалістам отримати теоретичні знання, розкрити питання щодо характеристик та видів насильства, засвоїти законодавство України та міжнародні документи, пов'язані із запобіганням домашнього насильства, а також розвинути навички організації міжвідомчої взаємодії та співпраці для ефективного реалізації державної політики у цій сфері.

Для впровадження даної програми планується залучити висококваліфікованих фахівців в сфері попередження та протидії домашньому насильству: юристів, психологів, соціальних працівників.

Більшу частину теоретичного матеріалу, який буде подаватися в даній програмі ми розкрили вище у нашій кваліфікаційній роботі, деякі матеріали подані у додатках.

У таблиці 1 наведено програму підготовки, яка включає перелік тем та кількість відведених на їх опанування часу щодо профілактики домашнього насильства.

Таблиця 1 - Програма підготовки фахівців Хмельницького обласного центру соціально-психологічної допомоги до профілактики домашнього насильства

№ з/п	Тиждень і назви тем	Кількість годин	Виконавець
Перший тиждень:			
Тема 1	Міжнародне та вітчизняне законодавство щодо попередження насильства в сім'ї	2	Юрист
Тема 2	Повноваження та взаємодія органів та установ, які здійснюють заходи щодо попередження та профілактики домашнього насильства	2	Юрист, соціальний працівник
Тема 3	Причини та фактори виникнення схильності до домашнього насильства	2	Соціальний працівник, психолог
Другий тиждень:			
Тема 1	Виявлення сімей, які мають проблему домашнього насильства	2	Соціальний працівник

Продовження таблиці 1			
№ з/п	Тиждень і назви тем	Кількість годин	Виконавець
Тема 2	Психологічні особливості особи, яка пережила (переживає) насильство та особи, яка вчиняє насильство в сім'ї	2	Психолог
Тема 3	Надання допомоги, сім'ям, які мають проблему домашнього насильства	2	Соціальний працівник
Третій тиждень:			
Тема 1	Індивідуальний підхід при роботі з сім'єю, яка має проблему насильства	2	Соціальний працівник
Тема 2	Психологічна робота з сім'єю, яка має проблему насильства	2	Психолог
Тема 3	Соціальний супровід сім'ї, яка має проблему насильства	2	Соціальний працівник
Четвертий тиждень:			
Тема 1	Підготовка тренерів з питань попередження насильства в сім'ї.	2	Психолог, соціальний працівник
Тема 2	Тренінг з попередження агресії та насильства	2	Психолог, соціальний працівник
Тема 3	Тренінг формування комунікативної компетентності	2	Психолог, соціальний працівник
Разом		24	

Розкриємо зміст тренінгових занять із підготовки спеціалістів, тобто соціальних працівників та інших фахівців, що працюють в Хмельницькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги, з питань попередження насильства в сім'ї на прикладі занять з попередження агресії та насильства і формування комунікативної компетентності, які за розробленою програмою проводяться на четвертому тижні після опанування теоретичного блоку.

Тренінг з попередження агресії та насильства наведений у Додатку В, а тренінг формування комунікативної компетентності Додатку Г.

Проведення тренінгів з попередження агресії та насильства та комунікативної компетентності вимагає особливої уваги до педагогічних методів, психологічної безпеки учасників і активної участі групи. Ось основні етапи та особливості проведення такого тренінгу.

1 етап – планування.

На цьому етапі важливо проаналізувати вік, рівень освіти та досвід учасників для адаптації матеріалів, чітко визначити цілі, тобто чого слід досягти після тренінгу, створити послідовний план з урахуванням теоретичних і практичних аспектів.

2 етап – психологічна безпека.

Створення дружнелюбної та підтримуючої атмосфери та уникання травматичних тем та забезпечення конфіденційності.

3 етап – теоретична частина.

Пояснення понять: детальне розглядання термінів, пов'язаних з агресією та насильством на першому занятті, та комунікативної компетентності на другому.

4 етап – впровадження інтерактивних методів.

Групові вправи сприятимуть взаєморозумінню учасників, їх співпраці та комунікації. Рольові ігри дозволять симулювати ситуації та опанувати навичками адекватної відповіді на агресію, або покращити комунікативні навички. Дискусії сприятимуть обговоренню та усвідомленню проблем і

рішень. Аналіз конкретних ситуацій справжніх або вигаданих для аплікації отриманих знань.

5 етап – оцінка результатів.

На цьому етапі відбувається збір думок і вражень учасників та врахування отриманого досвіду для покращення майбутніх тренінгів.

Після навчання за програмою профілактики домашнього насильства працівники Хмельницького обласного центру соціально-психологічної допомоги проводять підсумкову конференцію, аналізуючи здобуті на лекційних та практичних заняттях знання та навички з профілактики сімейного насильства, які будуть застосовувати в своїй професійній діяльності.

2.3 Науково-практичні рекомендації соціальним працівникам щодо профілактики домашнього насильства в умовах центрів соціально-психологічної допомоги

Соціальні працівники в межах своїх повноважень можуть проводити профілактичну роботу щодо домашнього насильства. В попередньому підрозділі нашої кваліфікаційної роботи ми подали програму, за якою фахівці, які працюють в цій сфері можуть набути необхідних умінь і навичок.

Фахівці, які беруть участь у навчанні за програмою, здобудуть навички для ефективного планування та надання послуг, забезпечення соціального супроводу та проведення заходів із підтримки членів сім'ї, взаємодії із різними структурами і закладами, а також з громадськими організаціями. Учасники отримають знання та інструменти для роботи з сім'ями, які стикаються із проблемами насильства. Це дозволить їм більш комплексно визначати причини домашнього насильства та розробляти план надання допомоги, враховуючи потреби у лікуванні та реабілітації. Інформаційно-методичні

матеріали щодо впровадження цієї профілактичної програми стануть корисними та актуальними для навчальної діяльності, підвищення кваліфікації працівників державних установ, установ та організацій, які спрямовані на запобігання насильству в сім'ї. Також вони стануть важливими для представників громадських організацій та фахівців інших структур, пов'язаних із наданням послуг з попередження насильства в сім'ї.

Окрему увагу потрібно звернути до підбору тренерів, на яких покладається велике навантаження та відповідальність. Робота тренера вимагає великої віддачі, енергетичних затрат та вміння працювати з усією групою, одночасно бачити та чути кожного учасника. Таким чином, тренер повинен мати ряд якостей, таких як толерантність, доброзичливість, відкритість, вміння працювати в команді та володіння засобами ефективної комунікації. Одним із головних завдань тренера є створення в групі атмосфери довіри та відкритості за короткий проміжок часу, викликання почуття захищеності та комфорту серед незнайомих людей. Цього можна досягти, надаючи достатньо уваги кожному учаснику і враховуючи всі представлені думки.

- дуже важливо підтримувати контакт очей при спілкуванні з конкретним учасником чи учасницею та заохочувати їх невербальними засобами спілкування;

- коли тренінг проводить два тренери, рекомендується їх чергування.

Щодо фахівців, які будуть проводити лекційні та практичні заняття, то варто запрошувати до їх проведення висококваліфікованих фахівців відповідного запропонованим темам профілю: соціальних працівників, психологів, юристів.

Також важливо враховувати такі рекомендації:

Під час виконання вправ, обговорення чи проведення мозкового штурму тренер повинен фіксувати на папері кожную думку, уникаючи оцінок як кращих чи гірших, правильних чи неправильних

При формулюванні висновків або підведенні підсумків важливо спиратися на думки учасників, висловлені під час обговорення.

Під час роботи з усією групою важливо одночасно бачити і чути кожного учасника, створюючи відчуття того, що всі дії і слова тренера адресовані саме йому чи їй.

Для досягнення ефекту комфорту важливо звертатися до учасників на ім'я, яке вони вказали на своїх бейджах, і підтримувати їх участь у груповій роботі словами подяки, наприклад: «Дякую, пані Наталя!», «Дякую, пане Олеже!».

Вкрай важливо зберігати контакт очей під час взаємодії з конкретним учасником чи учасницею та заохочувати їх невербальною комунікацією.

Коли тренінг проводять два тренери, рекомендується чергувати їх роботу.

Висновки до розділу

В цьому розділі нашої кваліфікаційної роботи ми проаналізували кількість випадків домашнього насильства, а також превентивні та профілактичні заходи, які проводилося протягом 2022-2023 років на Хмельниччині обласним центром соціальних служб. Розглянули форм та методи організації профілактики домашнього насильства в Хмельницькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги, а також організацію роботи щодо попередження, профілактики та запобігання домашньому насильству іншими органами та установами, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Розробили програму з профілактики насильства в сім'ї для фахівців Хмельницького обласного центру соціально-психологічної допомоги та науково-практичні рекомендації для фахівців, які можуть працювати в сфері профілактики домашнього насильства в інших організаціях соціальної сфери.

Програма має тривати чотири тижні (місяць) та включає в себе лекційні та практичні заняття, а також тренінгові заняття з таких тем: «Міжнародно-

правові акти щодо попередження насильства в сім'ї», «Державна політика у сфері попередження насильства в сім'ї та повноваження органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, та механізм їх взаємодії», «Психологічні чинники, які впливають на виникнення насильства», «Психологічні особливості особи, яка пережила (переживає) насильство та особи, яка вчиняє насильство в сім'ї», «Виявлення сімей, які мають проблему насильства», «Надання допомоги сім'ям, які мають проблему насильства», «Тренінг з попередження агресії та насильства», «Тренінг з формування комунікативної компетентності». Ця програма може бути корисною і для підготовки та підвищення кваліфікації працівників інших установ та організацій, фізичних осіб, які за законом можуть надавати соціальні послуги, а також ті, які залучені до протидії та запобіганню домашньому насильству в Україні.

ВИСНОВКИ

Тема профілактики, запобігання та протидії домашньому насильству є актуальною в Україні та в світі. В своїй кваліфікаційній роботі ми зробили спробу проаналізувати сучасний стан досліджень цієї проблеми. Поставили та виконали за допомогою теоретичних методів (аналізу і систематизації наукових джерел та нормативних документів, порівняння та узагальнення даних) та емпіричних досліджень (методик), методів математичної обробки результатів дослідження (кількісного та якісного аналізу результатів дослідження) на базі Хмельницького обласного центру соціально-психологічної допомоги наступні завдання:

1. Здійснили аналіз наукової літератури з проблеми профілактики насильства в сім'ї у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Розглянули дефініції «насильство», «агресія», «агресивна поведінка».

2. З'ясували причини та фактори виникнення схильностей до насильства в сім'ї. Навели узагальнену схему залежності вчинення насильства в сім'ї від різноманітних чинників та факторів.

3. Емпірично вивчили форми та методи соціальної роботи з профілактики насильства. Виділили заходи первинної, вторинної та третинної профілактики насильства в сім'ї.

4. Розробили програму та науково-практичні рекомендації соціальним працівникам центрів соціальних служб щодо попередження та профілактики насильства в сім'ї. Програма та науково-практичні рекомендації можуть бути використані для підготовки та підвищення кваліфікації працівників соціономічного профілю установ та організацій, фізичних осіб, які за законом можуть надавати соціальні послуги, а також для залучених до протидії та запобігання домашньому насильству в Україні.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Gulati G, Kelly BD. (2020). Domestic violence against women and the COVID-19 pandemic: What is the role of psychiatry? *International Journal of Law and Psychiatry*, 71, 101594. doi: 10.1016/j.ijlp.2020.101594
2. Warren-Gash, C., Bartley, A., Bayly, J., Dutey-Magni, P., Edwards, S., Madge, S., Miller, C., Nicholas, R., Radhakrishnan, S., Sathia, L., Swarbrick, H., Blaikie, D., & Rodger, A. (2016). Outcomes of domestic violence screening at an acute London trust: Are there missed opportunities for intervention? *BMJ Open*, 6(1), e009069. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-009069>
3. Безпальча Р. (2006). Тренерська валіза. Тренінг «Попередження насильства в сім'ї». К.: Главник. (Серія «Психологічний інструментарій»).
4. Берковиц Л. (2002). Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб.: ПраймПЕВРОЗНАК.
5. Бова А.А. (2005). Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї. *Український соціум*, № 1 (6), 15.
6. Бойко О.В. (2002). Насильство в сім'ї як форма дезорганізації сім'ї. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*, Вип. 19.
7. Бондаровська В.М. (2008). Види домашнього насильства та їх класифікація. «Виявити, захистити, допомогти. Методичні матеріали для фахівців, які безпосередньо працюють з потерпілими від домашнього насильства». Київ, 3–21.
8. Валкер Л. (2000). Матеріали з проблеми попередження домашнього насильства. К.
9. Волавка Я. (2003). Біля витоків насильства: агресивність батьків – причина агресивності їхніх нащадків? *Безпека життєдіяльності*, № 10, 24-25.
10. Володіна О.О., Малиновська Т.М. (2020). Профілактика вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Право та Безпека*, № 2, 81–85.

11. Гвозд'ї Д.І., Синюк Н.В. «Організація діяльності щодо профілактики та протидії домашньому насильству на прикладі Хмельницького обласного центру соціально-психологічної допомоги» / голова редколегії Бриндіков Ю.Л.; відповідальна за випуск Синюк Н.В.. Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. – Випуск другий – Хмельницький: ФОП Юрчук О.М, 2023. –С.41-48.

12. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. (2019). Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 78 с.

13. Жук О. (2019). Діяльність органів національної поліції із запобігання домашньому насильству щодо дітей. У Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Київ.

14. Журавель Т.В. (2013). Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка: навч. посібник / За заг. ред. О.В. Безпалько. К.: Академвидав, с.85–101.

15. Журавель Т.В. (2013). Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. У За заг. ред. О.В. Безпалько. Київ: Академвидав, с.197–209.

16. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 3.09.2023)

17. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 01.01.2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 10.08.2023).

18. Закон України Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19/#Text> (дата звернення: 21.08.2023).

19. Закон України Про запобігання та протидію домашньому насильству URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 2.08.2023).

20. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навч.-метод. посіб. / В. М. Бондаровська, Я. І. Бордіян, Л. В. Булах та ін. ; за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : КАЛИТА, 2014. 282 с.

21. Інформація про стан виконання завдань і заходів з виконання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року <https://www.msp.gov.ua/news/23070.html> (дата звернення: 13.10.2023).

22. Капська А. Й. (2012). Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 487 с.

23. Книженко О. (2019). Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. У Науковий часопис Національної академії прокуратури України. Київ – №2. – С. 45–52.

24. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 13.09.2023).

25. Левченко К., Трубавіна І. (2005). Система захисту дітей від жорстокого поводження. Київ: Держсоцслужба, 396 с.

26. Лісова М.С., Савченко М.П. (2015). Попередження та протидія насильству в сім'ї. Київ: Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), 92 с.

27. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л. (2003). Соціально-психологічний аспект проблем насильства. Київ: Либідь, 337 с.

28. Маник І. М. (2020). Окремі питання соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126¹ КК України). У Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів:

традиції та новації: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 15 трав. 2020 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса, Харків. нац. ун-т внутр. справ та ін. Харків: Право, с. 597–599.

29. Мелібруда Єжи (2000). Образи насильства. Доповідь, прочитана під час занять Осінньої школи Психології Здоров'я і Тверезості в Лідзбарку. Видання Winrock International. К., 1999.

30. Менделевич В.Д. (2008). Психология девиантного поведения: [учебное пособие]. СПб.: Речь, 455 с.

31. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г.М., Довгаль І.І. – Київ, 2011.

32. Мінімальні стандарти практики вирішення організаційних питань щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї / Дирекція з прав людини Ради Європи, 2004 // Найкращий досвід щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї. К.: Координатор проектів ОБСЄ в Україні. С. 51 – 61.

33. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття. Посібник для соціальних працівників. Харків: НТМТ, 2008.

34. Моргай Л. А. (2018). Особливості роботи соціального працівника з людьми похилого віку. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, 2, с. 157–165.

35. Мороз Л. (2000). Насильство в сім'ї як соціально-правова система. Зі збірника: Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві. Львів.

36. Моховіков О.М., Херсонський Б.Г. (1999). Жінка і насильство. Посібник для консультативної допомоги жінкам у кризових станах. Видання Жіночого консорціуму ННД-США. К.

37. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23 січня 2004 р. № 38 «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про

попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення «Про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0038282-04#Text> (дата звернення: 29.09.2023)

38. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 31/31-386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики у сфері попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09#Text> (дата звернення: 23.09.2023)

39. Насильство над жінками / За ред. Максименко С. // Практична психологія та соціальна робота. – К., 1999 – № 5,6.

40. Перунова О.С. (2020). Гендерно зумовлене насильство як одне із ключових порушень прав людини. Збірник тез круглого столу, присвяченого 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України.

41. Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофєєв Р.М., Шорніков А.В. (2021). Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія. Дніпро.

42. Песоцька О. П. (2012). Адикція. У кн.: Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої]. – Київ, Сімферополь: Універсум. – С. 536.

43. Плохое обращение с пожилыми людьми // Всемирная организация здравоохранения : сайт. 15.06.2020. URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse> (дата звернення: 17.09.2023).

44. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі - Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.09.2023)

45. Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України.

46. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII (Редакція від 03.08.2023) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 17.09.2023).

47. Про затвердження Типової програми для кривдників. Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 № 1434 URL: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text> (дата звернення: 23.09.2023)).

48. Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб. Наказ Міністерства соціальної політики України від 13.10.2021 № 587 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1568-21#Text> (дата звернення: 23.09.2023).

49. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки. Тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / Автори-упорядники: В.Г. Головатий, А.В. Калініна, О.А. Виноградова. За заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – К.: Християнський дитячий фонд, 2007. – 128 с.

50. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. (1998). Психологія та педагогіка сімейного спілкування.

51. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III.

52. Соціальна геронтологія : учеб.-метод. пособие / Холостова Е. И. : Просвещение, 2009. 106 с., с. 17.

53. Соціальна робота: технологічний аспект / За ред. проф. А.Й. Капської. К. : ДЦССМ, 2004. 246 с.

54. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: навчально-тренінговий модуль з підготовки спеціалістів центрів

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / За ред.: Зверєвої І. Д., Петрочко Ж. В. К.: Держсоцслужба, 2008.

55. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання (матеріали за результатами соціального опитування) . К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. 144 с.

56. Шаповалова О. (2014). Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні порушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї. Київ. 77 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ТИПОВА ПРОГРАМА КРИВДНИКА

(СКОРОЧЕНО) [47]

Цією Типовою програмою передбачено комплекс заходів за результатами оцінки ризиків, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

У цій Типовій програмі терміни вживаються у значеннях, наведених у законах України [«Про запобігання та протидію домашньому насильству»](#), [«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»](#), інших нормативно-правових актах.

Мета цієї Типової програми - зміна насильницької поведінки кривдника, формування соціально прийнятних норм і гуманістичних цінностей.

Завданнями цієї Типової програми є:

- сприяння зміні насильницької поведінки кривдника;
- сприяння засвоєнню кривдником моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги і дотримання прав усіх членів родини, формування у кривдника конструктивної моделі поведінки у приватних стосунках;
- сприяння оволодінню кривдником знаннями про основні норми законодавства в сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, а також про види відповідальності за його вчинення;
- формування у кривдника відповідального ставлення до власної поведінки та її наслідків для себе та оточуючих;
- сприяння розвитку у кривдника емоційного інтелекту та самосвідомості;
- розвиток навичок кривдника до конструктивного безконфліктного спілкування, ефективної та ненасильницької комунікації;
- розвиток здатності кривдника виявляти, аналізувати та усвідомлювати свої негативні думки, когнітивні фільтри, помилки, емоції, керувати ними, розуміти їх наслідки.

Організацію та виконання цієї Типової програми, її проходження кривдниками забезпечують місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до вимог [статті 28](#) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Методологічні засади

1. Цю Типову програму розроблено на засадах когнітивно-поведінкової терапії. Такий підхід широко застосовується в роботі з цільовою групою, він дає змогу проводити когнітивну корекцію та корекцію поведінки особистості та формувати в неї гуманістичні цінності.

2. Методики когнітивної психології спрямовані на досягнення довгострокових позитивних результатів через зміну когніцій, переконань особистості, мотивів поведінки, розв'язання її психосоціальних проблем.

3. Робота із кривдником спрямовується на зміну деструктивних переконань особистості, корекцію когнітивних помилок, зміну дисфункціональної поведінки завдяки усвідомленню особою впливу думок на емоції та поведінку людини.

4. Характеристика цієї Типової програми:

- цільова група - кривдники;
- кількість діагностичних занять - 4;
- кількість індивідуальних занять - 20;
- кількість групових занять - 9.

5. Форми роботи та тривалість цієї Типової програми:

- діагностування - тривалість - 6 сесій по 1 год або 3 сесії по 2 год; до проведення діагностики залучаються лікарі-психіатри / лікарі-наркологи (за згодою); вторинна діагностика за результатами проходження цієї Типової програми - 2 сесії по 1 год або 1 сесія тривалістю 2 год;

- індивідуальна робота - тривалість - 19 сесій по 1 год (максимум 2 год на тиждень); до індивідуальної роботи входять мотиваційні бесіди - 2 сесії тривалістю по 1 год;

- групова робота - загальна тривалість - 18 сесій по 1 год 30 хв (максимум 3 год на тиждень) із перервою між сесіями - 10 хв; за відсутності можливості проводити довготривалі заняття кожна сесія може проводитися під час окремої зустрічі;

- змішаний варіант роботи - 1 сесія індивідуальної роботи тривалістю 1 год та 1 сесія групової роботи тривалістю 1,5 год (максимум 2,5 год на тиждень);

- тривалість індивідуального заняття для кривдника - 1 година;
- періодичність - не рідше ніж один раз на тиждень.

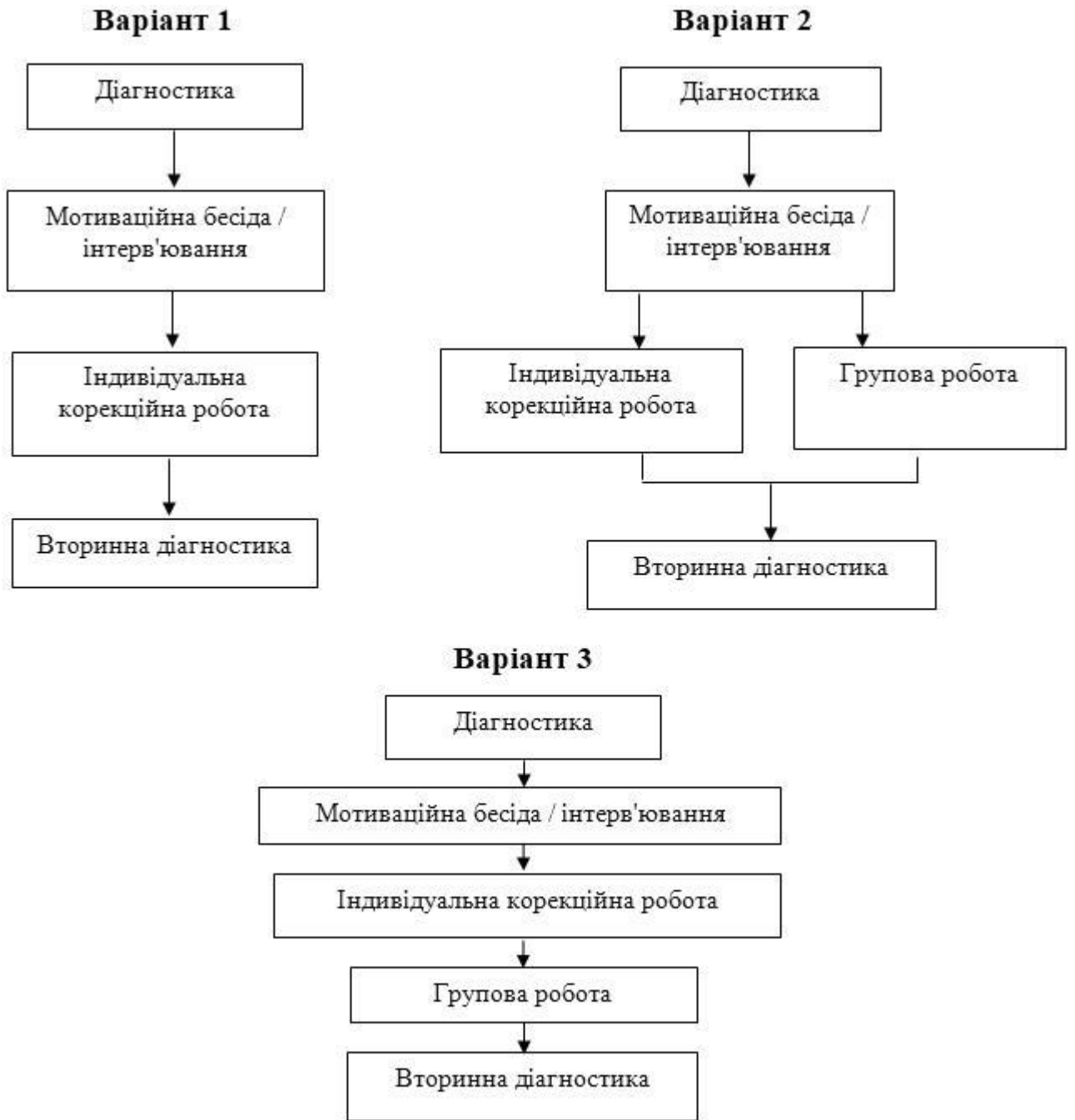

Рисунок Д1 – Схеми роботи з особою в межах Типової програми для кривдників

ДОДАТОК Б
ТИПОВА ПРОГРАМФ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ
(СКОРОЧЕНО) [48]

1. Цією Типовою програмою для постраждалих осіб передбачено комплекс заходів, спрямованих на позбавлення від емоційної залежності, невпевненості у собі та формування у постраждалої від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі особи (далі - постраждала особа) здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

2. У цій Типовій програмі терміни вживаються у значеннях, наведених у законах України [«Про запобігання та протидію домашньому насильству»](#), [«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»](#), інших нормативно-правових актах.

3. Мета цієї Типової програми - забезпечення комплексної підтримки та соціально-психологічної реабілітації постраждалих осіб, які потерпають від психологічної, сексуальної, фізичної та/або економічної форм домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

4. Завданнями цієї Типової програми є:

сприяння оволодінню постраждалою особою знаннями про основні норми законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, а також про види відповідальності за його вчинення;

сприяння засвоєнню постраждалою особою моделі сімейних та родинних відносин на засадах гендерної рівності, недискримінації, взаєморозуміння, взаємоповаги та дотримання прав усіх членів родини;

сприяння розвитку емоційного та когнітивного усвідомлення поведінкових патернів насильницької та ненасильницької поведінки;

формування розуміння особистісних потреб та способів їх задоволення;

формування готовності до зміни життєвої ситуації та розроблення плану безпеки.

5. Організаторами виконання цієї Типової програми, забезпечення її проходження постраждалими особами є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до [статті 23](#) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

6. Постраждалі особи проходять цю Типову програму за власним бажанням. Під час надання допомоги та захисту постраждалим особам враховуються вік, стан здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження, майновий стан, мовні або інші ознаки, спеціальні потреби таких осіб. Постраждала особа має право на вибір фахівця залежно від статі (за можливості).

7. Цю Типову програму реалізують фахівці, які мають вищу освіту (в тому числі психолог, психотерапевт, психіатр) та пройшли відповідне навчання з проведення програм

для постраждалих осіб на замовлення суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, в порядку, передбаченому чинним законодавством.

8. Забезпечення підготовки фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, у тому числі фахівців, які реалізують цю Типову програму, належить до повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій відповідно до [частини першої](#) статті 8 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Участь у підготовці фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, у тому числі фахівців, які реалізують цю Типову програму, належить до повноважень районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій і виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі.

До проведення відповідного спеціалізованого навчання або для висвітлення окремих тем, проведення додаткових занять в якості викладачів/тренерів залучаються експерти, фахівці, які не проходили спеціальної підготовки, але мають відповідну освіту, зокрема представники структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, служб у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, надавачів соціальних послуг, закладів вищої освіти, охорони здоров'я (нарколог, психіатр, психотерапевт, сексолог, сексопатолог, лікар відповідного профілю тощо), а також психологи, соціальні педагоги, фахівці в галузі права, представники міжнародних громадських об'єднань, іноземних неурядових організацій (за їх згодою).

Методологічні засади

1. Цю Типову програму розроблено на засадах когнітивно-поведінкової, діалектичної та групової психотерапії.

2. Фахівці, які реалізують цю Типову програму, повинні дотримуватись таких принципів:

конфіденційності та захисту персональних даних відповідно до вимог [Закону України](#) «Про захист персональних даних» (збереження особистої інформації та нерозголошення конфіденційної інформації без згоди особи);

дотримання прав та свобод людини в процесі роботи з постраждалою особою;

недопущення дискримінації (дотримання права постраждалої особи на отримання послуг незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними);

компетентності та професіоналізму (застосування спеціальних знань з питань запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі);

комплексності (поєднання різних форм і методів роботи в межах проведення цієї Типової програми для постраждалої особи з урахуванням віку, статі, індивідуальних особливостей постраждалої особи).

3. Характеристика цієї Типової програми:

цільова група - постраждалі особи;

кількість діагностичних занять - 8 занять, 1 заняття - 1 година;

кількість індивідуальних занять - 10 занять, 1 заняття - 1 година;

кількість мотиваційних консультацій - 2 заняття, 1 заняття - 1 година;

кількість групових занять - 13 занять, 1 заняття - 3 години;

кількість сімейних консультацій - 3 заняття, 1 заняття - 3 години.

Проходження цієї Типової програми

1. Проходження цієї Типової програми розпочинається діагностуванням постраждалої особи.

2. В основу цієї Типової програми покладено загальні принципи психологічної підтримки, що полягають в поєднанні діагностичного блоку, блоків мотиваційного та сімейного консультування, блоків індивідуальної та групової роботи:

1) діагностичний блок передбачає проведення первинної діагностики психоемоційного стану та потреб, особистісних особливостей постраждалої особи, виявлення залежної/співзалежної поведінки та підсумкового оцінювання результативності проходження цієї Типової програми;

2) мотиваційний блок спрямовано на визначення та підвищення рівня мотивації для участі у груповій роботі в межах цієї Типової програми, формування або підвищення мотивації для зміни залежної/співзалежної поведінки;

3) блок індивідуальної та групової роботи передбачає висвітлення відповідних тем;

4) блок сімейного консультування передбачає роботу з парою (постраждала особа - кривдник) щодо врегулювання ситуацій, які провокують домашнє насильство та/або насильство за ознакою статі, та усунення їх наслідків.

3. Ця Типова програма передбачає застосування інтерактивних форм і методів роботи з метою засвоєння інформації та відпрацювання необхідних навичок, використання на практиці отриманих знань і вмінь.

4. Теми цієї Типової програми (як індивідуальних, так і групових занять) висвітлюють питання, спрямовані на розвиток особистості, мотивацію до активної участі в процесі планування подальшого життя тощо.

ДОДАТОК В

ТРЕНІНГ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ АГРЕСІЇ ТА НАСИЛЬСТВА

Мета: розвиток навичок самоконтролю, підкреслення значення емоцій під час спілкування, формування комунікативних навичок.

Хід заняття:

1. Привітання. Повідомлення теми та мети заняття

Мета: створення атмосфери доброзичливості та зацікавленості. Взяти будь-яку свою річ і від її імені розповісти щось про себе, тобто

«Моя річ знає про мене...»

2. Очікування

Мета: визначення мети заняття.

Очікування записуються на пташках, які літають навколо дерева, намальованого на аркуші паперу, а під кінець заняття «сідають» чи «не сідають» на нього.

3. Вправа «Я у гніві»

Мета: розвиток навичок самоконтролю.

Необхідно пригадати ситуацію, коли ви були не просто злими, а розгніваними; відчуйте свій гнів; покажіть його за допомогою міміки і погляньте на себе у дзеркало.

Обговорення:

Які фізичні характеристики супроводжують вираження гніву?

Який вигляд зі сторони має розгнівана людина?

Чи приємно спілкувати з розгніваною людиною?

Розгнівана людина адекватно оцінює ситуацію?

4. Вправа «Інтоніяція»

Мета: підкреслення значення емоцій під час спілкування; формування комунікативних навичок.

Робота у групах по троє осіб. Потрібно вимовити з різною інтонацією одну й тусаму фразу.

Фрази: Принеси мені завтра підручники; Полий квіти в кабінеті; винеси сміття; не відволікайся на занятті.

Інтонації: прохання, вимога, побажання.

Обговорення:

З якою інтонацією найлегше було вимовити фразу?

Що ви відчували, коли вам наказували?

Що ви відчували, коли до вас зверталися у формі прохання або побажання?

5. Вправа «Нападник і той, хто захищається»

Мета: розвиток комунікативних навичок.

Спілкування відбувається в парах. Учасники ведуть діалог. «Нападник» говорить своєму партнеру, як той має поводитися, сварить і критикує його. «Той, хто захищається», виправдовується при цьому обоє мають витримувати свою роль. Через 3 хвилин ролі міняються.

Обговорення:

Як ви почувалися в обох ролях?

Чи відчували ви гнів або приниження, коли були в ролі «того, хто захищається»?

Як часто в реальному житті буваєте в тій чи іншій ролі?

Підбиття підсумків заняття. Виконання ритуалу прощання

Учасники проговорюють чи справдилися їхні очікування і розміщують пташок на плакаті

ДОДАТОК Г

ТРЕНІНГ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1. Вправа-привітання «Мені приємно тобі сказати...».

Мета: сформувати доброзичливе ставлення в учасників один до одного.

Хід проведення: учасники вітають один одного по черзі, використовуючи формулу: «Доброго дня, мені приємно тобі сказати...». Виконуючи цю вправу, учасники відмічають привабливі особистісні риси один одного та наголошують на позитивних змінах в особистісному рості колег. При цьому кожен з учасників групи виказує підтримку іншому, доброзичливе ставлення до нього та сподівання на краще.

2. Вправа «Очікування».

Мета: визначити очікування учасників від тренінгу та одержати зворотній зв'язок. Хід проведення: учасникам пропонують на стікерах у вигляді зірочок кількома словами написати свої очікування від тренінгу, а потім по черзі наклеїти їх на плакат із зображенням «горизонт очікувань», озвучити свої думки..

3. Вправа «Щирість».

Мета: формувати навички емпатійного сприйняття людини людиною, розуміння, співпереживання.

Хід проведення: ведучий формує пари. Учасники сідають один до одного обличчям на відстані 1,5 м. Завдання: «Подивіться один одному у вічі. Поділіться чим-небудь важливим: побоюваннями, захопленнями, історією з життя тощо. Поділіться не лише думками, а й почуттями. Під час слухання спробуйте активно відгукуватися. Під час розповіді намагайтеся вільно говорити. Проаналізуйте, як змінюються ваші почуття під час власної розповіді й слухання партнера». Після закінчення вправи проводиться активне обговорення.

4. Вправа «Табу».

Мета: розвивати навички вербальної комунікації, розширювати активний словниковий запас.

Матеріал: смужки паперу з «проханням».

Хід проведення: ведучий об'єднує учасників у пари та роздає кожному учаснику смужку паперу із завданням-проханням. Один з учасників звертається до іншого з проханням. Завдання іншого учасника – відмовити, не вживаючи слів «ні», «я не можу». Виконавши завдання, міняються ролями.

Обговорення:

- Чи важко було відмовляти без використання вказаних слів?
- Як Ви почувалися, коли вам відмовляли?

5. Вправа «Керівник-співробітник-підлеглий» (25 хв.)

Мета: сприяти вербалізації почуттів і станів у процесі спілкування, усвідомленню значення уміння розпізнавати емоційні стани в професійній взаємодії.

Хід проведення: ведучий об'єднує учасників у пари. Потрібно звернутися до напарника з проханням, демонструючи різноманітні способи поведінки:

- впевнено, ставлячи себе «вище» співрозмовника;
- поступаючись співбесіднику, підкорюючись;
- з почуттям власної гідності, але без виклику.

Кожен учасник пробує себе в усіх трьох ролях.

Після завершення вправи проводиться обговорення.

Підсумкова бесіда.

Мета: підбити підсумки тренінгу.

Хід проведення: ведучий проводить заключну бесіду на тему: «Що мені особисто дав тренінг». Ведучий групи пропонує учасникам тренінгу пригадати яскраві моменти, цікаві епізоди роботи в групі, які їм найбільше запам'ятались. Ведучий має підкреслити, що головним є те, що саме тренінг дав змогу усім учасникам подивитися на себе і свою діяльність по-новому, переглянути свої риси і особистісні можливості.